

**T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

EBU'L HASAN HAKKANİ'NİN TARİHİ KİŞİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet YAVAŞCA

**DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Cem TUYSUZ**

KARS/2013

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Mehmet YAVAŞCA'ya ait "Ebu'l Hasan Harakani'nin Tarihi Kişiliği" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı-Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak oy birliğiyle/~~oy çokluğuyla~~ kabul edilmiştir.

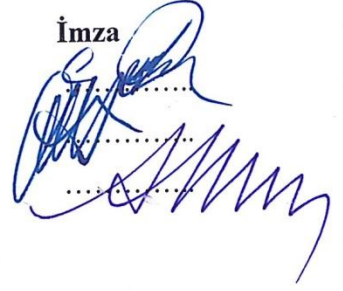
Öğretim Üyesinin Unvanı, Adı ve Soyadı

Yrd. Doç. Dr. Ş. Cem TUYSUZ

Doç. Dr. Mustafa ÖZDEMİR

Yrd. Doç. Dr. Akın BİNGÖL

İmza

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
...../...../2013 tarih ve ...../..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../2013

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum, “Ebu’l Hasan Harakani’nin Tarihi Kişiliği” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11/10/2013

Adı Soyadı: Mehmet YAVAŞCA

İmza:

PLAGIARISM

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

11/10/2013

Name Surname: Mehmet YAVAŞCA

Signature:

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI

GİRİŞ

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ.....	1

I. BÖLÜM

1.1. TÜRKLERİN ANADOLU'YA YERLEŞMELERİ.....	12
1.2. Anadolu'da İslamiyet'in Yayılması	13
1.2.1. Türklerin Müslümanlığı Kabulü	17

II. BÖLÜM

EBU'L HASAN HAKAKANİ'NİN TARİHİ KİŞİLİĞİ

2.1. EBU'L-HASAN HAKAKANİ'NİN HAYATI.....	27
2.2.Ebu'l Hasan Harakani'nin Eşi ve Çocukları	31
2.3.Ebu'l Hasan Harakani'nin Anadolu'da Temelini Attığı Düşünce Akımları.....	32
2.3.1.Tasavvuf.....	32
2.3.2.Ebu'l Hasan Harakani'nin Tasavvuf Anlayışı	34
2.3.3.Fütüvvet	35
2.3.4.Fütüvvet Eri Ebu'l Hasan Harakani	36
2.5.GAZNELİ MAHMUD'UN EBU'L HASAN HAKAKANİ'YLE GÖRÜŞMESİ.....	42
2.6. HASAN HAKAKANİ'NİN ESERLERİ	47
SONUÇ.....	49
EBU'L HASAN HAKAKANİ'NİN SÖZLERİ.....	51
KAYNAKÇA	53
ÖZGEÇMİŞ.....	57

ÖNSÖZ

Anadolu'ya ilk Türk akınları Hunlar tarafından yapıldı. Avrupa Hunlarından sonra Sibirler (Sabarlar) ve Abbasilerin hizmetinde olan Türkler de Anadolu'ya yerleşme amacı taşımayan akınlarda bulundular. Anadolu'yu bir Türk yurdu haline getirenler ise Oğuz Türkleri oldu.

Anadolu Türklerinin ataları olan Oğuz Türkleri, XI. yüzyıla girerken Gazneli ve Karahanlı devletleri arasında sıkışan Türkmenler rahat ve huzur içersinde oturabilecekleri yeni yurt, yani vatan aramak mecburiyetinde kalacaklardır. Bunun üzerine Çağrı Bey batıya doğru bir sefere çıkmıştır. Çağrı Bey'in 3000 kişilik Türkmen süvarisiyle Gazneli hâkimiyetindeki Horasan üzerinden Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya kadar uzanan gaza seferi, aranan vatanın bulunmasına imkân vermişti. Sefer sırasında kendilerine herhangi bir kuvvetle karşı karşıya gelinmemiştir. Çağrı Bey bu ülkede bize karşı koyacak bir güce rastlamadım derken, Oğuz boylarına aranan vatanın bulunduğunu müjdelemektedir.

Çağrı Bey'in Anadolu'ya gerçekleştirdiği akın neticesinde Türkmenler yeni yurt bulmuşlardır. Bulunan bu yer Türkmenlerin yerleşmesine imkân sağlamıştır. Anadolu'ya yerleşerek Anadolu'nun Türkleşmesi sağlanmıştır. Anadolu'ya ilk gelen ve yerleşen Türkmenlerin başında Ebu'l Hasan Harakani gelmektedir. Ebu'l Hasan Harakani ve yanında gelen şahsiyetler sayesinde Anadolu'nun Türkleşmesinin temelleri atılmıştır.

Bu tez çalışması bir giriş kısmından ve iki bölümden ibarettir.

Giriş bölümünde Anadolu'nun fethi sırasında Anadolu'nun Türkleşmesi bulunmaktadır.

Birinci bölümde ise Anadolu'nun İslamlaşması hakkında bilgi verilmektedir. Anadolu'nun nasıl bu günkü haline geldiği ve bu yerleşme sırasında yaşanan olaylar anlatılmaktadır. Bu süreçte Anadolu da nasıl bir iskân uygulandığına da değinilmektedir.

İkinci bölümde ise Ebu'l Hasan Harakani'nin doğum yeri şahsiyeti yer almaktadır. Ayrıca Ebu'l Hasan Harakani'nin ölüm yeri, mezarının nasıl bulunduğu

ve devrin önemli şahsiyetlerinden olan Gazneli Mahmud ile görüşmesi hakkında bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Ebu'l Hasan Harakani'nin eserleri ve ona atfedilen eserlerde yer almaktadır. Sonuç kısmında ise Anadolu'nun Türkleşmesi ve bunun etkileri ve Ebu'l Hasan Harakani'nin Anadolu'nun Türkleşmesine etkisi ve onun insan sevgisiyle ilgili birkaç sözü bulunmaktadır.

Tez çalışmasında yardımlarında dolayı aileme, arkadaşlarıma, çalışmada yol gösterici olan ve tezin gidişatında her türlü desteği sağlayan hocam Yrd. Doç. Dr. Ş. Cem TUYSUZ'a çok teşekkürlerimi sunarım.

MEHMET YAVAŞCA

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
hak.	: Hakkında
İ.A	: İslam Ansiklopedisi
M.Ö	: Milattan Önce
M.S	: Milattan Sonra
Nşr	: Neşreden
s.	: Sayfa
Tr.	: Türkçe
trc.	: Tercüme eden
T.T.K	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve devamı
bel	: Belleten

“Her kim bu kapıya gelirse, ekmeğini veririz ve inancını sormayız. Zira Ulu Allah’ın katında ruh taşımaya layık olan herkes Ebu’l Hasan’ın sofrasında ekmeğ yemeye layıktır.”

Ebu’l Hasan Harakani

ÖZET
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI
EBU'L HASAN HAKANI'NİN TARİHİ KİŞİLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi: Mehmet YAVAŞCA

Danışman: Ş. Cem TÜYSÜZ

KARS/2013/57 Sayfa

Anadolu'nun Türkleşmesi XI. yüzyılın başlarında başlamıştır. Anadolu'ya gelen Türkmenler sayesinde Anadolu Türkleşmiş, bu Türkleşme sonucunda zaten Müslüman olan Türkler Anadolu'ya gelmesi ile Anadolu Türkleşmekle birlikte İslamiyet'te bölgede yayılmaya başlamıştır.

Anadolu'ya Türkleşmesi başlarken akınlarda dervişler ve alperenler bulunmaktaydı. Bu derviş alperenlerin başında gelen isim hiç şüphesiz Ebu'l Hasan Harakani'dir. Ebu'l Hasan Harakani Anadolu'ya gelerek insanlara iyiyi güzeli İslamiyet'i anlatmıştır. Anadolu'daki halk tarafından çok sevilen bir kişilik olmuştur. Aradan asırlar geçmesine rağmen hala da sevilmektedir. Sözleri ve rubaileri hala söylenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Türkleşme, İslamiyet, Ebu'l Hasan Harakani.

ABSTRACT
KAFKAS UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY
MIDDLE AGES
HISTORICAL CHARACTER OF EBU'L HASAN HAKANI

Master Thesis

By: Mehmet YAVAŞCA

Advisor: Ş. Cem TÜYSÜZ

KARS/2013/57 Pages

To be Turkized of Anatolia had started at the earlier of XI.th century. Anatolia had been Turkized thanks to Turkish people who migrated to Anatolia. Muslim Turkish people had started to spread Islam faith on Anatolia region with this Turkized.

When Anatolia had been Turkized, there were Dervishes and alperens in rushes. Certainly one of there important Dervishes is Ebu'l Hasan Harakani. When Ebul Hasan Harakani had come to the Anatolia, he told goodness, beauties and Islam faith. He is liked since that time. His statements and rubais are told since our todays.

Key Words : Anatolia, to be Turkized, Islamic faith, Abu'l Hasan Harakani

GİRİŞ

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ

Müslümanlardan önce, Türk kavimlerinden olan Sakalar ve Hunlar zaman zaman Anadolu'ya ayak basmışlardır. Anadolu'ya ilk Türk akınları Batı (Avrupa) Hunları döneminde olmuştur (515/16). İslam İmparatorluğu devrinde de, özellikle Abbâsi halifeleri zamanında, İslam orduları ile beraber, Müslüman olan Türklerden bazıları, Toros ve Fırat'ın doğu kısmında kalan bölgelerin fethine iştirak etmişlerdir. Her yıl yapılan kışlık ve yazlık gazâlar, akın mahiyetini geçememiştir. İstanbul kuşatmaları da bir netice vermemiştir. Anadolu çoğunluğu bakımından Bizans'ta kaldı. İslam-Bizans mücadeleleri asırlarca sürdü. Aynı zamanda, bu mücadeleler, hem Anadolu'nun harap olmasına, nüfusunun azalmasına, fakirleşmesine, hem de bu sebeplerle medenî ve iktisadî bakımlardan gerilmesine sebep olmuştur.¹

IX. asrın ilk yarısında Türk nüfusu fevkalâde artmıştır. Bunların başlarında bulunan, Afşin, İtah, Mengüçur, Ferganalı Ömer, Semerkantlı Haris, Boğa, Vasıf gibi Türk kumandanları, Bizans'a karşı gazâları ile büyük şöhret yaptılar.² Türk kumandanları, büyük bir serbestlik içinde, çok defa Halifey'e sadece ismen bağlı oldukları için güç ve nüfuz kazandılar. Başkumandanlar, emir: prens, hatta melik: kral unvanını taşıyan kumandanlar arasından seçilirlerdi. Bu suretle seçim usulüyle Türkler, ileride Mısır ve Suriye'de muazzam Memlük İmparatorluğu'nu kuracaklardır.³

Anadolu'da ise Bizans imparatoru, İstanbul surları içinde Anadolu'dan kopuk, şaşaalı bir hayat sürdürüyordu. Anadolu halkları ise tam bir merkezi yönetim kıskacında sömürülüyordu. Zamanla orta sınıflar yok edilmeye başlandı, büyük arazi

¹ Şeker, Mehmet, İslam'da Dayanışma Müesseseleri, Ankara, 1991, s.43

² Pamukcu, Ekrem, Bağdat'ta İlk Türkler, Ankara, 1991, s.46,59,64,117,115

³ Koprıman, K. Yaşar, Mısır Memlukları Tarihi, Ankara, 1989, s.54

sahipleri küçük arazileri ele geçiriyor, halkı yarı köle durumuna düşürüyorlardı. İmparatorluk ise, askeri gücünü oluşturan köylüleri bu yeni gelişmelerden korumak amacıyla, büyük arazi sahiplerinin daha da güçlenmesine izin vermedi.⁴

XI. ve XIII. yüzyıllarda Anadolu'nun büyük bir kısmında hâkimiyet Müslümanların elinde olmakla beraber, Müslümanların dışında, Rum ve Ermeniler'in temsil ettikleri Hıristiyanlığın da Anadolu dini hayatı içinde önemli yeri bulunmaktaydı.

XI. yüzyıla kadar Anadolu'da Hıristiyanlar arasında görülen ayrılık ve çekişmeler, Kilise teşkilatı ve mensuplarında ortaya çıkan ahlaki çöküntü XI. yüzyıl sonrasında da aynen devam ediyordu. Ayrıca, asırların biriktirdiği dini problemlere, Müslüman fatihlerin, yurtlarını ellerinden almalarına, bağlı olarak ortaya çıkan moral çöküntü de eklenince, ister istemez, kilisenin etkisi azalmış ve hatta bunlar arasında ihtidâ edenler bile görülmeye başlamıştı.⁵

Anadolu'nun Türkleşmesi dünya tarihinin, en mühim hadiselerinden birini teşkil eder.⁶ Selçuklular hakim oldukları şehir ve kasabalarda, devamlı olarak camii, medrese, zâviye, hastana ve kervansaraylar inşâ etmek, buralara Müslüman Türk nüfus iskân etmek, İslam dünyasından gelen veya celbedilen ilim ve din adamlarını yerleştirmek suretiyle İslam din ve medeniyetini hakim bir duruma getiriyorlardı. 1071 Malazgirt Savaşı'na kadar aralıklarla devam edecek olan bu akınlar neticeleri itibariyle, fetih amacı ön planda tutulmayan akın ve keşif hareketleri olarak nitelenebilir. Büyük Selçuklular dönemindeki Oğuz-Türkmen akınlarıyla birlikte Anadolu'nun Türkleşmesiyle neticelenecek fetihler başlamıştır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve Anadolu'nun fethi sonuçları itibâriyle, Türk tarihinin en önemli olaylarının başında gelir. Bu Türkleşme sonucunda Anadolu'da Türkiye Selçukluları, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Anadolu'da kurulmuş olan bu ilk Türk devletleri, Bizans ve Haçlılarla mücadele etmişler, doğudan gelen Türkmenleri Anadolu'ya yerleştirmişler, Anadolu'da birçok cami, kervansaray, medrese, türbe gibi eserler yapmışlardır. Onların bu faaliyetleri Anadolu'nun Türkleşmesini ve İslamlaşmasını sağlamıştır.

---

⁴ Umar, Bilge, Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi, 1998, s.192

⁵ Arnold, T.W., İntişâr-ı İslam Tarihi, Ankara, 1971, s.73

⁶ Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1987, s.87

Aslında Anadolu yerli halkının, dinini ne ölçüde değiştirmiş olduğu hakkında kesin bir şey söylemek pek mümkün değildir. Ancak bu konuda bilinen bir husus, eskiden beri, gerek yerli Hıristiyan gerekse Anadolu'ya dışarıdan gelen veya getirilen gayr-i Müslimler arasında din değiştirmeler olmuş ve bunlar bir ölçüde İslamlaşma hadisesine tesir etmiştir. Günümüze kadar gelebilen münferit ihtidâ vakalarıyla ilgili bilgiler de bunu göstermektedir.⁷

Gerçekten de Selçuklular, fethettikleri ve İslamlaştırmaya çalıştıkları, Anadolu'da Hıristiyanlara karşı, siyâsi ve iktisadi müsamahanın ötesinde, Ortaçağ şartları içerisinde kolay kolay düşünülmemeyecek çok geniş dini hoşgörü göstermişler ve bu anlayış sadece ağır vergilerden kurtulmak için değil, aynı zamanda inançlarını da rahatlıkla yaşayabilmek için pek çok Hıristiyan'ın Selçuklu idaresini tercih etmesine sebep olmuştur.⁸

Anadolu'daki Bizans idaresinin zamanla iyi veya kötü olması, imparator veya idarecilerin şahsi kabiliyet ve gayretleri yanında, Anadolu topraklarının yabancı milletleri kendine çekmesi ve bu sebeple cereyan eden mücadelelerinde tesiri oluyordu. Türk fetihlerinin Anadolu'ya yöneldiği XI. yüzyılda Anadolu idare teşkilatının bir âdem-i merkeziyet şeklini almasına imkan vermiş ve Bizans devleti de çökmeye başlamıştı. Bu devirde artık, Bizans'ın büyük arazilere sahip olmayı tehdit etmesi, derebeylerini vergilerle ezmesi, ordu üzerindeki nüfuzunu azaltmaya çalışması da hiçbir fayda vermedi. Derebeyleri imparatorluk nüfuzuna galebe çaldılar, bu da merkezi idârenin zayıflaması ve Anadolu'daki zengin-asilzade sınıfının memleketin birlik ve tesânüdünü sarsması neticesini doğurdu.⁹

Vergi sistemindeki çöküntü ve savunmadaki zaafın yanında aynı zamanda Bizans'ın kötü yönetilmesi, savaş ve isyanların birbirini takip etmesi Anadolu'nun yerli halkını da perişan etmiştir. Bunu sonucu olarak halk ya bulunduğu bölgeden bir başka bölgeye göç etmiş ya da başka arayışlar içine girmiştir. Selçuklu fetihlerinde Anadolu'nun yerli halkı, Bizans kuvvetleri karşısında Türklere yardımcı olmak suretiyle fethin hızlanmasına da imkân sağlamışlardır. Nitekim halkın "*bu fetihleri*

---

⁷ Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.68

⁸ Çetin, Osman, Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in yayılışı, İstanbul, 1981, s.114

⁹ Çetin, Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı, s.12

*kendilerine karşı olmaktan çok Bizans için bir cezalandırma" olarak gördükleri bazı tarihçiler tarafından da belirtilmiş bulunmaktadır.*¹⁰

Aslında, İslamiyet merkezli Anadolu'daki dinî hayatın gereği gibi incelenebilmesi, Oğuz Türklerinin yayılmış buldukları bütün Horosan, Azerbaycan, Irak, Suriye sahasındaki dini hayatın müşterek ele alınması gerekmektedir.¹¹

Oğuzlar, XI. asırda Anadolu'ya yurt kurmak gâyesiyle göçe başladıkları zaman, bu ülke Türk nüfusundan tamamen boş değildi. Anadolu nüfusunun bir kısmı Türk asıllıydı, fakat Hıristiyanlaşmışlardı; ancak bunlarında mühim bir kısmı henüz Türkçeyi unutmamıştı. İlk Müslümanlığı kabul eden bu Türkler oldu. Oğuzlardan önce Anadolu'ya yerleşen Türkler, Bizans idaresi tarafından Anadolu'ya iskân edilen Bulgar, Hazar, Peçenek, Uz, Kuman Türkleri olduğu gibi, Abbâsiler zamanında gazâ için Anadolu'ya gelen Türkistanlıların çocuklarıdır.¹²

Doğrudan doğruya Rum ve Ermeni aslından olan halk, Türklerin ve Müslümanların siyasi tutumu yüzünden son derece ehemmiyetsiz bir sayıda Müslüman oldular. Türklerin başka dinlere saygısı malûm olduğu gibi, Müslüman olmayanlardan alınan "*Cizye*" hususi vergi, devletin en mühim gelir kaynaklarından birini teşkil ediyordu. Bunu için Osmanlı çağında da ihtida (Müslümanlaşma) hareketleri pek az teşvik görmüştür. Türk fethi karşısında Hıristiyanlar, kitleler halinde Anadolu'yu boşaltıp Balkanlar'a da çekilmişlerdir.¹³

XI. yüzyıldan sonra, bu bin yıllık şehirler ülkesi, çok kuvvetli göçebe eğilimleri olan bir toplumun eline geçip, Türkler Anadolu'nun çehresine kendi damgalarını vurunca, eski şehirlerin gelişmesine hâkim olmuş eğilimler ortadan silinmiş oldu. Gerçekten de bu günün Anadolu şehri, bir İyonya şehri tasavvurunun adeta karşı kutbundadır. Fakat Türk devri, kendinden öncekilerin izlerini ortadan silecek kadar uzun sürmüş ve eski devirlerden beri devam eden gelişmeleri bulmak, bazı teferruat dışında, adeta imkânsız hâle gelmiştir.

¹⁰ Claude, Cahen, Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler, çev. Yıldız, Moran, İstanbul, 1979, s.204

¹¹ Çetin, Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı, s.120

¹² Öztuna, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, C.I, İstanbul, 1969, s. 430

¹³ Turan, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, İstanbul, 1993, s.196

Bizans Devleti'nin uyguladığı politikalarla IX. yüzyıldan itibaren Anadolu'daki nüfus, kale ve kasabalara kaymıştı. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde Anadolu'nun Rum, Ermeni, Süryani gibi yerli halkları bu coğrafyada hayatlarını sürdürüyorlardı.¹⁴Bu değişikliklerin belki de sonuncusu Türklerin buralara gelmesidir.¹⁵Fakat bu artış gelişi güzel insan yığınları şeklinde olmamıştır. Oğuz boyları, Türkmenler Anadolu'ya adım adım sahip olurken, bu toprakları vatan yapabilmenin arzusu ile nasıl çırpındıklarını tarih sahnesinde bir kere seyretmek gelirken, aynı zamanda da Oğuz boylarının Anadolu'yu ele alması, Şarkı, hele İslâm dünyasını kurtaran eşsiz bir müdahale olmuştur.

Türklerin yerleşim yapılanmasını kolay hâkimiyet sağlanan yerlerden başlatmaları, Hıristiyanların boşalttıkları yerlere daha kolay yerleşmelerinden kaynaklanıyor. Anadolu'nun Türkler tarafından düzenli bir ilerlemeye ve iskâna tabi tutulması, Hıristiyan nüfusun dağınık olarak yerlerinden göç etmelerine ve batıdaki yerlere doğru gitmelerine sebep oluyordu. Türk yerleşiminin Orta Anadolu'ya ulaşması yeni bir süreci başlattı. Daha önce Bizans Devleti'nin bu bölgeye iskân ettiği Ermeni nüfusunun önemli bir kısmı, yerleşik köylerini terk ederek belirli bir nüfus potansiyeli ile Kilikya Bölgesi'ne, Antakya ve Tarsus'tan Maraş'a kadar uzanan yerlere göç ettiler ve burada Ermeni nüfus yoğunluğunu Türkiye Selçuklu devri boyunca koruyarak kurdukları feodal Ermeni devleti çatısı altında yaşamaya devam ettiler.¹⁶

Türk hâkimiyetinin sağlanmasından sonra Hıristiyan halkın korkuya kapılmalarına gerek olmadığı ortaya çıktı. Hıristiyanlar, Türk hâkimiyeti altında yeni şekil içinde kendi kurumlarını oluşturdu ve yerleşik zirâat kültürünün gelişmesine ve memleketin imârına Türklerle birlikte katkı verdiler.¹⁷

Selçuklular, yeni fethedilmiş bir şehre bir emir veya kumandanı, vali olarak görevlendiriyorlardı. Sultan oraya hemen birkaç idare adamı yolluyordu. Antalya, Türklerin eline geçtiği zaman, Sultan önce Mübârizeddin Uzunkaş'ı vali olarak yollamış, sonradan bir kadı, bir kâtip, bir müezzin bir de imam göndermişti. Ayrıca bir mihrap ve minber (yani cami) yapılmasını emretmişti. Şehir duvarları tamir

---

¹⁴ Demir, Mustafa,"Türkiye Selçuklularında Yerleşim Yapısı", Türkler, C.6, Ankara, 2002, s.232-234

¹⁵ Demir,"Türkiye Selçuklularında Yerleşim Yapısı", Türkler, C.6, s.232-234

¹⁶ Demir,"Türkiye Selçuklularında Yerleşim Yapısı",Türkler, s.232-234

¹⁷ Kafesoğlu, İbrahim,Türk Milli Kültürü, İstanbul,1983, s.70

edilmiş, Ele geçen mallardan bir kısmı dini yapıların yapılması için ayrılmıştı. Orduyla beraber dolaşan dervişler, bir kısım halk, tüccarlar, başka bölgelerden özel olarak getirilenler, yeni şehirlere yerleşiyorlardı. Şehirde kalan Hıristiyan halk cizye ödeyerek yeni koşullara uymadığa çalışıyordu. Yeni gelenler, hemen bir namazgâh yapmakla beraber, eski kiliseleri de camiye çeviriyorlardı. Selçuklu Devleti'nin kurulmasından, hatta Oğuzlar'ın X. yüzyılın ikinci yarısında görülen ihtidalarından önce de, Mâverâünnehir ve Horosan bölgesinden "*cihâd*" için uçlara, yani "*avâsım* ve *sugur*" mıntikasına gönüllü Türk mücahitleri gelmişlerdi. Müslümanlarca Anadolu'nun darü'l-cihâd olarak görülmesi nasıl Abbâsiler devrinde, "*mutavvi'a*" (gönüllü) sıfatıyla, Horasan'dan gönüllü, mücâhid guruplarının bu topraklara akmasına sebep olmuşsa, Tuğrul Bey ve Alp Arslan zamanlarında da aynı özelliğini koruyan Anadolu'ya, Mâverâünnehir ve Horasandan çok sayıda gönüllü cihâd için gelmiştir. Selçuk'un torunları olan ilk sultanların zihniyetlerinde bundan farklı olmamıştır. Onlar da "Selâtin-i İslam" olmak itibâriyle, İslamiyet'in sadece kendi hudutları içinde kuvvetlenmesini değil, belki dış düşmanları da yenerek, İslâm âleminin hudutlarının genişlemesine ve İslâm'ın sanının "*darü'l-harp*"ta de yüceltilmesine çalışmanın gerektiğine inanıyorlardı.¹⁸

Anadolu tarih boyunca birçok tehcir ve iskân faaliyetine sahne olmuştur. Bizi ilgilendiren devir olarak XI. ve XIII. yüzyıllar Anadolu'suna baktığımızda, iki büyük devletin, Bizanslılarla, Selçukluların, özellikle Selçukluların, düzenli bir şekilde bu topraklarda tehcir ve iskân faaliyetlerini sürdürdüklerini görüyoruz.

Bizanslılar, Anadolu'daki hâkimiyetlerini devam ettirmek, Selçuklular ise fethettikleri bu yeni topraklara hâkim olmak ve Türkleştirmek için tehcir ve iskâna başvuruyorlardı. Aynı durum daha sonra Osmanlılarda da görülecek ve açılan geniş Rumeli topraklarına, Türkleştirmek ve İslamlaştırmak için, Anadolu'dan kalabalık kitleler tehcir edilerek bu topraklara iskân edileceklerdir. Bu sayede Türkmenler başka Türkmen beylerinin topraklarını işgal etmemiş olacaktı. Bu durumdan dolayı Bizans kontrolünde olan halkının büyük bir çoğunluğu Hıristiyan olan Anadolu üzerine gitmeyi tercih ettiler. Bu durumun oluşmasında Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinde büyük önemi vardır. Anadolu'ya sevk etmeleri de bu gazaların diğer bir

---

¹⁸ Köymen, M. Altay, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, C.I, Ankara, 1992, s.110;Urfalı Mateos, 1978:48,87,90,100;Şeker, 1997: 3; Yinanç, M. Halil, Anadolu'nun Fethi, İstanbul, 1944, s.52;Turan, 1980: 121; Şeker, 1997: 4; Sevim, Ali, Anadolu'nun Fethi, Ankara, 1990, s.96; Ülken, H. Ziya, "Anadolu'da Dini Ruhani Müşahedeleri", Mihrab Mecmuası, sayı:13-14, İstanbul, 1924, s.7

sebebiydi. Anadolu'ya Türk akınları Çağrı Bey'in meşhur keşif akınları ile başlamıştı. Bundan sonra Selçuklulara tabi olmak istemeyen Türkmen reislerinin idaresindeki akınlar Güneydoğu Anadolu bölgesine kadar uzanmıştır.¹⁹

Doğu Anadolu coğrafi olduğu kadar tarihi açıdan çok eski devirlerden beri Anadolu'nun bir parçası olmuştur. Üç büyük kıtaya hükmeden konumu itibarıyla doğudan için batıya, Akdeniz'e Balkanlara uzanan bir köprü vaziyetinde idi. Bu özelliği dolayısıyla bölge, tarihin her safhasında saldırı, işgal ve istilalara maruz kalmıştır.²⁰

Türkmenlerin varlığından önce Anadolu'nun birçok yerel emirlere ev sahipliği yapsa da Bizans'ın etkisi altında idi. Bölgedeki yerel güçleri olarak Van gölü havzasındaki Vaspuragan Ermeni prensliği, Erzurum'un kuzey-doğusu ile Artvin yörelerinde Gürcü-Ermeni karışımı Aşot-Bagratiler Tiflis de Müslüman-Arap Caferoğulları, Diyarbakır bölgesinde Kürt asıllı Mervanileri sayabiliriz. Bunlardan Bagratiler XI. yüzyılın başında bölgede önemli güç haline gelmişlerdi. Badratilerin gücünden rahatsız olan İmparator valisi 1001 yılında Gürcü'ler üzerine yürüdü ve onları yurdundan atı. Ani ve Vaspuragan bölgesine saldırdı. İşte tam o sıra da Çağrı Bey 3.000 Oğuz savaşçısı ile yörede gözüktü. Van gölü havzasını kuzeyden güneye baştan sona dolaştı. Bölgenin Türkmenleri mekan tutması için uygun özellikler taşıdığını gördüğü vaziyeti soydaşlarına müjdeledi. Bu durum Selçukların Doğu Anadolu bölgesine ilk gelişleri idi (1018). Türkmenlerin doğu Anadolu'da göçükmesi Bizans'ı telaşlandırdı. Vaspuragan bölgesi süratle ele geçirilerek bir Bizans eyaleti haline getirildi. Ermenilerde İç Anadolu'ya göç ettirildi.²¹

Anadolu'ya ilk Türk akınları Türkmenlerin burayı kendilerine yurt yapmak istemeleri neticesinde başlamıştır. Selçuklu devleti kurulduktan sonra sultanların kendi devletleri içindeki Müslüman halk ve ülkeleri istila ve asayişsizlikten korumak maksadı ile keşif Türkmen göçünü Anadolu'ya sevk etmeleri de bu gazaların diğer bir sebebiydi.²²

Doğu Anadolu bölgesi Bizans'a uzak ve engebeli bir coğrafyaya sahip olması nedeniyle Bizans devletinin bu bölgedeki hâkimiyeti yeterli değildir. Selçuklular

---

¹⁹ Merçil, Büyük Selçuklu Devleti, , Ankara, 2005, s.49

²⁰ Merçil, Büyük Selçuklu Devleti, s.49

²¹ Merçil, Büyük Selçuklu Devleti, s.49

²² Merçil, Büyük Selçuklu Devleti, s.49

doğu Anadolu bölgesindeki keşif amaçlı fetih hareketlerinden sonra, bu bölge cazip bir bölge haline gelmiştir. Bu durumun gelişmesinde yardımcı faktörler olan gerek Bizans'ın bu bölgedeki hâkimiyetinin zayıf olması, gerek buradaki Bizans'a bağlı eyaletlerin Türk akınlarına karşı koyamaması nedeniyle doğu Anadolu Türklerin yeni yerleşim yeri olmuştur. Anadolu Türkler için yeni yerleşim yeri konumuna gelmiştir.

Tarih boyunca çok sayıda din ve kültüre, aynı zamanda bunları temsil eden milletlerin asırlarca süren çarpışmalarına sahne olan Anadolu yarımadası, Türkler tarafından fethedildikten sonra ilk defa köklü ve çok hızlı bir değişmeye maruz kalmıştır. Fetihden sonra bu ülkenin etnik, dini, içtimai, iktisadi ve medeni yapısı tamamen değişmiş ve günümüze kadar devam eden milli ve manevi birlik kurulmuştur.²³

Selçuklu Devleti'nin 1040 yılında kurulmasını müteakip Selçuklu Şehzade ve komutanlarının düzenli ordularla giriştikleri fetih hareketleri ikinci safhayı, Malazgirt zaferinden sonra burada kurulan Türk devletlerinin fetihleri de üçüncü safhayı teşkil etmektedir. Fakat gerek Malazgirt Muharebesine kadar, gerekse muharebeden sonra Anadolu Türkmenlerin keşif akınlarına maruz kalmışsa da, bu Türkmenler arasında bir birlik olmayıp dağınık bir vaziyetteydiler. Süleyman Şah 1075 yılında İznik'te Anadolu Selçuklu Devletini kurarak dağınık haldeki Türkmenleri bir bayrak altında toplamış Anadolu'da milli ve manevi birliği sağlamıştır. Bundan dolayıdır ki Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında nihai neticeye burada birlik, beraberlik ve otoriteyi temsil eden Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra ulaşılmıştır. Süleyman Şah Anadolu'da birlik ve beraberliği sağlayarak devletini sağlam temeller üzerine kurmuş ve ülkede kendisinden sonraki Haçlı istilalarına karşı mukavemet imkânını sağlamıştır.²⁴

Anadolu Selçuklu Devletinin başta banisi Gazi Süleyman Şah olmak üzere devletin kurulmasında emeği geçen diğer beyleri ve silah arkadaşları ilk başta yabancı olmalarına rağmen bu ülkeyi Türkleştirip İslamlaştırmayı başarmışlardır. Göz açıp kapayacak kadar kısa sayılacak bir karakteristik nitelikleri sayesinde gerçekleşmiş olup, tarihin bir bilmecesi sayılmıştır. Bu itibarla 26 Ağustos 1071 günü Malazgirt'te doğan güneş, Anadolu'nun kurtuluşu için bir başlangıç olmuştur.

---

²³ Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.13

²⁴ Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.41

Şunu da asla unutmamak lazımdır ki Anadolu'nun, tarihinde, ilk defa etnik, dini ve kültürel bakımdan çok kısa bir zamanda değişmesinin sebebi bu ülkede yaşayan Hıristiyanlıkların toptan din değiştirerek İslamlaştırılması veya yerli kavimlerin kitleler halinde imha edilmesi değildir. Selçuklular devrinde Anadolu'da Türk-İslam medeniyetinin parlamasının sebepleri; Anadolu'nun doğu-batı ve kuzey-güney ülkeleri arasında uzanan büyük ticaret yollarına bir köprü vazifesi görür duruma gelmesinden dolayı ülkenin yükselişinin kolaylaşması ve bu ülkeye İslam aleminden devamlı ilim, dini edebiyat ve sanat adamlarının gelerek burada kültür ve medeniyetin filizlenmesine hizmet vermeleridir.²⁵

Müslümanların Anadolu ile ilk temasları, Hz. Peygamber (s.)'in 628 yılında Heraclius'a gönderdiği mektupla başlamıştır. Hz. Peygamber (s.)'in İstanbul'un fethedileceğine dair müjdesi, Anadolu'nun fethi hareketlerinde itici amil olmuştur. Abbasiler döneminde başlayan Arap-Türk münasebetleri sonucu, Türkler, Abbasilerin "*Hassa ordusu*"nu teşekkül ettirmiştir. Bilhassa Mu'tasım'dan sonra Irak'taki Türklerin sayısı oldukça artmıştır. İslam'ı kabul edip cihat aşkına bürünen Maverannehir ve Horasan yöresindeki Türkler, Batıya doğru akınlar yaparak, Anadolu içlerine kadar ulaşmayı amaçlamışlardır. XI. yüzyıldan itibaren Anadolu toprakları, siyasi açıdan önemli değişikliklere sahne olmaya başlamış, bölgeye yerleşen Türkler, Sürekli olarak Horasan ve Orta Asya'dan gelen yeni kabilelerle desteklenmişlerdir. Önceleri bağımsız Türkmen grupların başlattığı akınlar, sonraları Selçuklular tarafından, özellikle Anadolu'ya müteveccih olarak 1016-1021 yıllarında yoğunluk kazanmıştır.²⁶

Çoğu yerde Türkler artık azınlık değil, Çoğunluk konumuna gelmişlerdir. Bunun tabii sonucu olarak, Anadolu'nun siyasi gücü Türklerin eline geçmeye başlamıştır. Tuğrul Bey (ö.456/1063) ve Alparslan (ö.465/1072)'in komutasında birbirini ardınca sürdürülen fetih hareketleri, 1071'de Alparslan'ın Diyojen'e galip gelmesiyle neticelenmiş, Anadolu'nun tamamının fethi hareketi başlatılmıştır. Fetihler ve İskan politikaları ile başlayan Anadolu'nun Müslümanlaşması, bir bakıma on dördüncü yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Anadolu Selçuklularının en parlak dönemi ise XIII. yüzyılın başlarıdır. Çünkü bu dönemde Anadolu Selçuklu

²⁵ Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.3

²⁶ K.Köse, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü, Cumhuriyet üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.VII, Sivas, 2003, s.249-279

Devleti, siyasi, askeri, içtimai, ilmi, fikri ve iktisadi alanlarla ilerleme göstermiş ve bilhassa I. Alâeddin Keykûbad'ın saltanatı döneminde (616-635/1219-1237), bu ilerleme en yüksek seviyeye ulaşmıştır.²⁷

I. Alaeddin Keykûbad'ın ölümünden sonra yerine geçen ve şahsi meziyetlere sahip olmayan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hükümdar olmasıyla durum değişti, ilerleme devri duraklamaya yüz tuttu. Onun saltanatı döneminde meydana gelen olaylar, Moğol akınları, iç karışıklıklar, saltanat kavgaları Selçuklu saltanatını sarstığı gibi Anadolu'nun siyasi, içtimai ve ilmi hayatında da önemli etkiler bırakmıştır. Yakın doğunun en büyük devleti olmasına rağmen, Anadolu Selçukluları, 640/1243 Köseadağ savaşında, kendisinden sayıca az olan Moğol ordusuna karşı koyamayarak yenildi. Sonraki süreçte Moğollara bağlı bir hale gelen Selçuklu devletinin idaresi, 676/1277 yılında fiilen İlhanlıların eline geçti.²⁸

Devletin ileri görüşlü sultanları askeri seferlerini, ticaret yol ve limanları elde etmek gayesine yöneltmekte, dönemin ticari ve iktisadi hayatına hakim konumda bulunmaktaydılar. Selçuklu sultanları deniz ve karada, korsan veya eşkıya saldırısına maruz kalan tüccarların zararlarını hazineden ödemekte ve bir bakıma devlet sigortasını teşekkül ettirmekteydi. Bu durum dünya ticaret tarihi bakımından oldukça önemli bir noktadır.

Selçuklu Devletinin kuruluşunda birinci derecede rol oynayan Dandanakan savaşını kazandıktan sonra, genişleme ve yayılma hareketleri batıya doğru olmuştur.²⁹Doğudaki güçlü devletler bu batıya ilerlemenin sebeplerindedir. Henüz kuruluş aşamasında olduğu için daha zayıf bir yapıda olan Anadolu'ya yönelmişlerdir. Anadolu yayılma ve güçlenme bakımından çok uygun bir yapıya sahiptir.

Anadolu'ya akınlar düzenlendikten sonra kalıcı olması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Fethedilen yerlere Türkmenlere yurt sağlanacak, Anadolu'daki hâkimiyet kalıcı olacaktı. Anadolu, anayurtlarından bir daha geriye dönmek üzere ayrılarak Selçuklu devletinin hizmetine giren ve bu devletin sistemli ve şuurlu bir şekilde sevk

---

²⁷ Turan, Osman, Selçuklular zamanında Türkiye, İstanbul 1993, s.382-402. K.Köse, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.VII, Sivas, 2003, s.249-279

²⁸ K.Köse, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.VII, Sivas, 2003, s.249-279

²⁹ Merçil, Erdoğan, Büyük Selçuklu Devleti, s.25

ve idaresi altında Bizans sınırına yığılan Türkmen kitleleri için gayet cazip bir ülke oldu, bu Türkmenlerin yayla iklimi ve bol otlakları ile kendi yaşayışlarına son derece elverişli hayat şartlarına sahip olan bu ülkede yerleşmek istemeleri gayet tabii idi. Üstelik bu ülke gaza ve cihat hisleri ile dopdolu olan bu Türkmenler için bu vecibelerini yerine getirmek için uygun bir saha vasfını da taşımaktaydı ki bu husus Anadolu'nun fethini gerektiren başka bir sebebi teşkil etmekteydi.³⁰

---

³⁰ Kafesoğlu, İbrahim, "Malazgirt Muharebesi", İA.c.VII., s.242

I. BÖLÜM

1.1. TÜRKLERİN ANADOLU'YA YERLEŞMELERİ

Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeleri ve bugünkü vatanımızın temellerinin oluşması bakımından büyük önem taşımaktadır.³¹Fethedilen yerlerde hakimiyetin sağlanması, o topraklarda askeri garnizonların kurulması ve tesirli bir denetimin sürdürülmesi veya fethedilen kentleri ile aynı etnik kökene mensup unsurları o topraklara yerleştirmeleriyle mümkün olabilmektedir. Askeri denetim ne kadar güçlü olursa olsun birinci yol, genellikle geçici olup, kalıcı etkiler meydana getirememekte ve bu usulle ülkeler gerçek anlamda fethedilememektedir. Zira gerçek fetihler fiziki coğrafya kadar beşeri coğrafyaya da hâkim olmakla gerçekleştirile bilmektedir. Bu durum, fetihlerin, ister istemez, gerek fetihler sırasında gerekse fetihlerden sonra belli bir iskân siyaseti takip etmeleri gereğini ortaya çıkarmaktadır.³²

Anadolu'nun Türkleşmesinin Türk göçleri ile sıkı bir bağlantı halinde olduğu açıktır. X. yüzyılda başlayan XIII. yüzyıla kadar devam eden göçler, politik, ekonomik, cihat mefkûresi ve yurt edinme arzusu gibi sebepler içermektedir.³³Bu sebepten dolayı yeni yerler keşfetmek ve hâkimiyet alanlarını genişletmek istemişlerdir. Türkler kazandıkları topraklarda kalıcılığa da önem vermişlerdir.

XII. ve XIII. yüzyıllarda Anadolu, Türklerin yerleşim için cazip bir konumda idi. Türkler yeni yerler keşfetmek amacıyla Anadolu'ya gelmişler Anadolu gerek coğrafi özellikler, gerek iklim, gerekse siyasi acıdan yerleşim amacıyla Anadolu'yu tercih ettiler. Doğudan göç eden Türkmenler Anadolu'ya yerleşmeye başladılar. Anadolu'nun bu denli yaşamaya elverişli olması Türklerin iştahını kabarttı. Türkmen kabileleri dalga dalga Anadolu'ya göç etmeye başladı. Bu sebeple Anadolu'daki Türk nüfusu giderek arttı. Anadolu'nun bu dönemdeki nüfusu çok azdı. Türkler

³¹ Merçil, Erdoğan, Müslüman Türk Devletleri Tarihi, Ankara, 1993, s.1-3

³² Çetin, Osman, "İskanlarla Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi",Türkler,c,VI,s.282-268

³³ Sümer, Faruk, "Oğuzlar", İslam Ans.IX, s.380-382

içinde yaşamaya elverişli idi. Nüfusun bu denli az olması Anadolu'nun iskan edilmesine olanak sağladı. Bu toprakların bir Türk yurdu haline gelmesi kesin kararı ile hareket eden Türkmen Beyleri, ortaya çıkan müsait durumdan faydalanarak derhal harekete geçtiler. Ve açılan topraklara Türkmen topluluklarını yerleştirmeye başladılar. Yalnız Selçuklular bu iskan faaliyetlerinin başıboş ve plansız yapılmasının devletin geleceği bakımından bazı mahzurlar çıkarabileceğini düşünmüş, bu sebeple, sistemli bir şekilde yapılması gerektiğini her zaman hissetmişlerdir.³⁴

Anadolu'nun Türkleşmesinin Türk göçleri ile sıkı bir bağlantı halinde olduğu kesindir. X. Yüzyıldan başlayan XIII. yüzyıla kadar devam eden göçler, politik, ekonomik, cihat mefkûresi ve yurt edinme arzusu gibi sebepler içermektedir.

Selçuklu devletinin kurulmasından sonra Türk kabilesi, İran topraklarına gelmeye başladı. İran, birden bire çok kalabalık bir Türk sahasına kendini çekmiş oluyordu. Bu göçebe hareketleri yerli halkın menfaatini bozmakta idi. Oğuz aşiretlerinden birçoğunu, hanedana mensup prenslerin idaresi altında "*garp memleketlerine ve bilhassa Bizans ucuna yollamak*" siyaseti takip etti. Anadolu Selçuklu Devleti, 75 yıl gibi uzun bir süre Moğol-İlhanlı idaresinde kalmış, ülke siyasi, askeri, iktisadi yönlerden sıkıntılar çekmiş ve fakat bazı önemli imar faaliyetleri ile Türkmen beylerinin istiklal arayışları olmuştur. Bu istiklal arayışları, uçlarda Türk beyliklerinin doğmasına ve "*Anadolu Türklüğü'nün yeniden canlanmasını sağlayacaktır*".³⁵

1.2. Anadolu'da İslamiyet'in Yayılması

Türkmen kelimesi, Müslüman olan Oğuzlara "*Müslüman Türk*" manasında "*Türkmen*" demişlerdir. XI. Asırdan beri Oğuz kelimesi ile aynı anlamda kullanılan "*Türkmen*" kelimesi, Oğuzların yerleşik olmayan, henüz yerleşmeyen, göçebelikte devam eden kısımlarına verilmiştir. Sonradan "*Oğuz*" kelimesi tamamen bırakılmış, yerleşik Oğuzlara Türk, Göçebelige devam edenlere ise Türkmen denilmiştir.

³⁴ Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, s.248-256

³⁵ Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.45-645

Bundan sonra “Oğuz” yerine “Türkmen” kelimesi kullanılmıştır. Bu durumda Türk kelimesinin Türkmen'den daha medeni olduğu ortaya çıkmaktadır.³⁶

Selçuklular devrinde Anadolu'da Türk-İslam medeniyetinin parlamasının nedenleri; Anadolu'nun doğu-batı ve kuzey-güney ülkeleri arasında uzanan büyük ticaret yollarına bir köprü vazifesi görür duruma gelmesinden dolayı ülkenin yükselişinin kolaylaşması ve bu ülkeye İslam aleminden devamlı ilim, dini edebiyat ve sanat adamlarının gelerek burada kültür ve medeniyetin filizlenmesine hizmet vermeleridir.³⁷

Anadolu Selçuklu Devletinin kurulması, devletin kuruluşu Süleyman Şah'ın Anadolu'ya gelişi ve Büyük Selçuklu sultanları ile olan münasebetleri, Türk tarihi bakımından çok önemli bir devrin başlangıcı olmasına rağmen, bu konular üzerinde henüz yeterli araştırmalar yapılmış değildir.

Bütün Hıristiyan ve Müslüman kaynaklara rağmen bu devir tarihinin henüz tam aydınlığa kavuşturulamamış olmasının başlıca sebebi; Anadolu Selçuklularına ait doğrudan doğruya Anadolu'da yazılmış yerli kaynakların azlığı ve kıfayetsizliğidir.³⁸ Bu husus ve konunun hassasiyeti, günümüz tarihçilerin; Selçuklu tarihi ile uğraşmaya ihtiyatlı davranmaya sevk etmiştir.³⁹

Fetihler sırasında Anadolu'da, özellikle Ege bölgesindeki Hıristiyanlık dini hayatının içine düştüğü kötü duruma işaretle Paul Wittek şöyle diyor; "*Ruhanilerin ve keşişlerin büyük bir kısmı fetih senelerinde memleketi terk ederek İstanbul'da yahut adalarda sığınak aramıştı. Bu suretle Ruhani liderleri ellerinden alınan halk dilde, örf ve ananeler de olduğu gibi dinde de yeni efendilerine bağlanmağa mecbur kaldı ve İslamiyet yerli halk arasında çabuk terakkiler gösterdi*".⁴⁰

Birçok yerde Rum halkının Selçuklu Türk idaresini Bizans idaresine tercih etmeleri, hatta Selçuklu fetihlerini kolaylaştırmaları, Anadolu Hıristiyanlarının duygu ve düşüncelerini aksettirmesi bakımından önemlidir.⁴¹

---

³⁶ Turan, Osman, "Türkler ve İslamiyet", Türkler Ans. c.IV, s.290-304

³⁷ Turan, Selçuklar Zamanında Türkiye, s.3

³⁸ Turan, Selçuklar Zamanında Türkiye, s.26

³⁹ Kafesoğlu, İbrahim, "Selçuklu Tarihinin Meseleleri", Belleten, XIX., s.463-489

⁴⁰ Çetin, Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı, s.120

⁴¹ Çetin, Osman, Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı, İstanbul, 1981, s.120

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde önceki buldukları bölgelerin kültüründen etkilenmişler ve bunu da büyük ölçüde Anadolu'ya taşımışlardır. Selçuklu sultanları dindardır ve kendilerinde görülen cihat ve İslamlaştırma anlayışı Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarlarında da aynen devam etmiştir.⁴²Ayrıca bu etkilenmede Selçuklu Türkleri mezhep olarak Sünniliği tercih ettikleri görülür.⁴³Fakat köylerde ve uç bölgelerinde yaşayan çoğu göçebe Türkmenlerde, şehirlerde oturan ve içlerinde İranlı unsurlarında bulunduğu halk arasında dini telakkilerde az çok fark görmek mümkün idi.⁴⁴Sünniliği himaye ile Anadolu'da yayılmasına çalışan ve her biri samimi bir Müslüman olan Selçuklu sultanları dini müsahahaları yanında, türlü dinlere mensup alimleri huzurlarına alıp onlarla sohbet ve münakaşa ederlerdi.⁴⁵

Türklerin İslam medeniyetine toptan girişleri, diğer din ve medeniyetlere intisaplarından farklı olarak, doğurduğu büyük bir müspet neticeler itibariyle, yalnız Türk ve İslam tarihinin bir dönüm noktasını teşkil etmekle kalmaz, dünya tarihinin de en büyük hadiselerinden biri sayılacak bir ehemmiyet taşır.⁴⁶Bu büyük hadisenin cereyan ettiği şartlarla oluş tarzı ve bunun milli bünye üzerinde hususa getirdiği müspet veya menfi neticenin tetkikinden hasıl olacak ilmi kanaatlerini, girmekte olduğumuz Avrupa medeniyeti karşısında alacağımız vaziyeti tayin ve yürütmekte olduğumuz yolu kontrol etmekte bize bazı tecrübeler vereceği, bazı hususlarda rehberlik edilebileceği dolayısıyla, ameli bir gayesi de olacağına dikkatimizi çekmemiz icap eder. Türkler ve İslamiyet mevzu altında temas edilmesi gereken meseleleri, Türklerin İslam medeniyeti ve İslam medeniyetinin Türkler üzerinde icra ettiği tesirler gibi iki esasa icra ederken bu keyfiyet bizi, zaruri olarak, Türklerin İslam'dan önce inanış, düşünüş ve yaşayış bakımından nasıl bir kavim olduğu, İslam olduktan sonra ne gibi değişiklik ve inkişafı uğradığı, aynı vecihle Türklerin İslamlaşmasından önce ve sonra İslam aleminin nasıl bir vaziyette bulunduğu ve ne gibi bir istikamet aldığı hakkında umumi ve sentetik bir görüş sahibi olmağa sevk eder. Böyle bir görüşe sahip olmaksızın Türklerin İslam dünyasındaki mevkileri ile

---

⁴² Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, s.475

⁴³ Kafesoğlu, İbrahim, Selçuklu Tarihi, İstanbul, 1992, s.104

⁴⁴ Çetin, Osman, Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı, s.122

⁴⁵ Turan, Osman, Selçuklular ve İslamiyet, s.62

⁴⁶ Turan, Osman, "Türkler ve İslamiyet", Türkler Ans.c.IV, s.290-304

İslamiyet'i ne suretle kabul ettikleri, böylece İslam tarihinin takip ettiği gelişme anlaşılabilir.⁴⁷

Türkler tarihleri boyunca çok geniş bir alana yayıldıkları için buldukları çevreye göre, münasebet kurdukları çevreye göre, münasebet kurdukları milletlerin dinlerini, genel ve devamlı olmamakla beraber kabul etmişlerdir. Mesela Hıristiyanlık ve Musevilik, Budizm ve Maniheizm'e girişleri gibi ne var ki tüm bu dinlerin Türkler üzerinde menfi etkileri görülmüş olduğu tarihi belgelerle sabittir. Milli benliklerine uymayan bu adı geçen dinleri terk etmişlerdir. Ancak İslamiyet, Türklerin milli benliklerini beslemiş ve o sebeptendir ki, bugün yer yüzünde bulunan Türkler, İslamiyet sayesinde varlıklarını sürdürerek, Türklüklerini koruyablmışlardır. İslamiyet'le şereflenemeyenler ise, yabancı dinlerin içinde erimişler ve Türklüklerini de yitirmişlerdir. Bu cümleden Tabgaçlar Çinlileşmiş, Bulgarlar ve Macarlar ise slavlaşmışlardır. Sadece Hıristiyan Ortodoks mezhebindeki Gaganzlar (Gökoğuzlar) ve az sayıda Tevrat'ı Karaimler Türklüklerini korumuşlardır.⁴⁸

İslam medeniyeti, İslamiyet'i kabul edenlerin el birliği ile kurulmuş, büyük ve ortak bir medeniyet olmakla bu medeniyete, İslam'ı benimseyen devletlerin süresinde çok fazla hizmet yarışında bulunan Türklerin Karahanlı, Gazneli, Selçuklu ve Osmanlılar Devirlerinde, bu medeniyette yerlerini alışlarına, temas etmek uygun olacaktır.⁴⁹

Türkler hakkında Hz. Peygamber'e atfedilen sözlerde vardır. Bunlardan birine göre, o "*Türk adlı bir kavmin olduğunu, her hangi bir kavme zaman, Türklerin onun üzerine saldıracağını* " söyler. Bu hadis ister hakiki, ister uydurma olsun, İslam'da Türklere verilen kıymeti açıkça ortaya koymaktadır. Hz. Muhammed'in Türkleri tanıdığı muhakkaktır.⁵⁰Hz. Peygamber Türklerin hadiste olduğu gibi savaşçı bir toplum olduğunu dile getirmiştir. Türklerin daha Sonraki dönemlerde yapacakları fetihlerde İslamiyet'e yapacağı katkılarında habercisidir.

---

⁴⁷ Turan, "Türkler ve İslamiyet", s.290-304

⁴⁸ Turan, Selçuklular ve İslamiyet, ,s.7

⁴⁹ C.E.Bosworth, İslam Devletleri Tarihi, (Terc.:E.Mençil-M.İpşirli), İstanbul, 1980, s.1-51

⁵⁰ Köymen, M.Altay, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ankara, 2004, s.5

1.2.1. Türklerin Müslümanlığı Kabulü

Türkler disiplinli bir hayat ve toplum düzeni sebebiyle "*Tek Tanrı*" düşüncesine çok erken çağlarda erişmişlerdir.⁵¹Bunun yanında şimdiye kadar, araştırmalar adı geçen dinlerin Türklere ait din sistemleri olmadıklarını ortaya koymuş bulunmaktadır.⁵²Ayrıca Türklerin tabiat kuvvetlerine inançları ve Atalar Kültürüne saygı duydukları da bilinmektedir.⁵³

Türkler yüzyıllarca geniş coğrafyada göçebe hayat sürdürmüşler ve geçimlerini hayvancılıkla sağlamışlardır. Bir yandan savaşlar, diğer yandan ihtiyaçlarını karşılamak için göçer yoluyla yer değiştirmeleri, onların birçok farklı kültür ve inançlara sahip halklarla ilişki kurmalarına ve etkilenmelerine yol açmıştır. Bunun neticesinde Türk toplulukları İslamiyet'i benimsemeden önce, Eski Türk inancının yanı sıra, Budizm, Zerdüştilik, Maniheizm, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi inançlarla da tanışmışlar ve onları din olarak kabul etmişler. Dolayısıyla bazı Türk boyları hariç bu dinler Türklerin genelinde sürekliliğini koruyamamıştır.⁵⁴Hatta bu dinlerin Türklerin karakterlerine uymadığı, onları pasifleştirdiği ileri sürülmüştür. Nitekim, Göktürk hakanı Bilge Kağan kendi başkentine bir Budist tapınağı yaptırmak istediği zaman, veziri buna karşı çıkarak; "*Budist mezhep ve öğretisi göçebe Türklerin askeri kabiliyetlerine zara verir*" demiş ve hükümdarın fikrini değiştirmiştir.⁵⁵

İslam dini Türklere ulaştınca durum değişmiş, bu din onların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Türklerin İslam dinini kabul etmelerinde eskiden inana geldikleri inançların büyük etkisi olduğu ileri sürülmüştür. Bunların en göze çarpanı Türklerin eskiden her şeye kadir olan edebi Gök Tanrıya inanmaları idi. Bu nedenle eski Tanrı anlayışlarına ters düşmeyen İslam'ın getirdiği Allah inancını kolaylıkla kabul etmişlerdir. Bunun yanında İslam'ın cihat emri ile Türklerin savaşçılık ruhu birbirine benzemekte idi. Cihat'ın karşılığında ahirette vaat edilen mükafatlar Türkleri, kendine çekmişti. Diğer taraftan Türk töresi ile İslam'ın ortaya koyduğu

⁵¹ Turan, Osman, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi, İstanbul, 1996, s.48-53

⁵² Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, s.248-252

⁵³ Gökalp, Ziya, Türk Medeniyet Tarihi, İstanbul, 1976, s.52-116

⁵⁴ Günay, Ünver-Güngör, Harun, Türklerin Dini Tarihi, İstanbul, 2003, s.155

⁵⁵ V.V.Barthold, Orta Asya Türk Tarihi, haz.Hüseyin Dağ, Ankara, 2004, s.18

nizam arasında, özellikle ahlaki meselelerde büyük benzerlikler mevcuttu. Bütün bunlar Türklerin İslamlaşmasını kolaylaştırmıştır.⁵⁶

Yukarıdaki hususlar Türklerin İslamlaşmasını kolaylaştırmış ise de, Türkler birden bire İslamiyet'i kabul etmemişlerdir. Tabiatıyla onlarda Müslüman Araplarla karşılıklarına çıkan İslam'ı önce yadırgamışlar, kabul etmemek için direnmişler, hatta bu uğurda savaşmışlar. Neticede İslam'ı yakından tanıdıkça bu dine girmeye başlamışlarsa da, bu uzun süren sürtüşme, mücadele ve karşılıklı ilişkiler sonucu gerçekleşmiştir.⁵⁷

Türk- Arap münasebetleri Türklerin İslam dini ile karşılaşmalarından çok önce ki tarihlerde başlamıştır. ilişkiler miladi III. asrın başlangıcına kadar uzanmaktadır. Bu ilk temaslar baskın ve askeri yollarla gerçekleşmiştir. Hazar denizi ve Volga boylarında yaşayan akıncı Hazar Türkleri zaman zaman İran'a dalarak ve Mezopotamya'ya kadar gelerek, buralarda yaşayan Arap kabilelerine birçok defa ani baskınlar yapmışlar ve onlardan bir çok kimseyi de esir almışlardır.⁵⁸Bunun ardından ciddi olarak Türk-Arap karşılaşmaları İran'daki Sasani hükümdarlığı aracılığıyla devam etmiştir. Miladi V.Yüzyılın sonlarına doğru sasanilerle sıkı ilişkiler içine girmeye başlayan Türkler onların ordularında yer almaya başladılar. 570'de Sasani hükümdarı olan Nuşirevan'ın (541-579) Yemen'e yaptığı seferde, orduya Türkler katılmıştır. Sasani komutanı Behram Çubin'in 578'de Göktürklerle olan savaşında ise, orduda Arap birlikleri hizmet etmiştir. Öbür yanda aynı komutanın 596 senesinde Hüsrev Perviz'le olan savaşında ise, iki taraf ordusunda hem Türkler hem de Araplar savaşmıştır.⁵⁹Bu münasebetler Cahiliye dönemi Arap şiiilerinde de yankılar bulmuş, Hassa b. Hanzala, Nabiga ez-Zübeyni, Hüsrev Perviz ve Evs. b. Hacer gibi Arap şairleri Türklerin kahramanlıklarından söz etmişlerdir. bunlardan Hüsrev Perviz bir şiiirinde şöyle demektedir: "*Kisranın benden beklediğini esirgemedim, onu, Türk yaya ve atlılarına ayakları altında ezilmeye bırakmadım. Türkler ve Eftalitler gösterişli atlar ile ortaya çıkınca bende ona cömertlikte bulundum ve dabib adındaki atımı verdim.*" Evs b. Hacer Türk kahramanlığını şöyle dile getirmektedir: "*Ben ellerinde oklarla kara bıyıklı Türk yiğitlerini görünce suyu onlara bıraktım, deveme atlayarak*

⁵⁶ Özkaya, Nejd, "Türkler Neden Müslüman Oldular?", Türkler ve İslamiyet, Adana ,1996, s.26-29

⁵⁷ Akpınar, Turgut, Türk Tarihinde İslamiyet, İstanbul, 1999, s.44-48

⁵⁸ Kitapçı, Zekeriya, Türkistan'ın Müslüman Araplar Tarafından Fethi, Konya, 2005, s.70-71

⁵⁹ Ünver-Güngör, Türklerin Dini Tarihi, s.155

hemen savuşup gittim'⁶⁰. Bununla birlikte, Cahiliye döneminde Türklerle Araplar İran aracılığı ile ticari ilişkiler kurmuşlardır. Hatta demircilikle uğraşan bir Türk ailesinin Mekke'ye yerleştiğinden söz edilmiştir. Aynı zamanda bu ticari ilişkiler sonucu Arabistan'a Türk kölelerde gelip yerleşmiştir. M. Hamidullah, ilk şehit Müslüman kadın Sümeyye'nin aslen Türk olabileceğini dile getirmektedir.⁶¹

Ancak, Türk-Arap ilişkileri ve dolayısıyla Türklerin İslamiyet'i tanınmaları Peygamberin vefatından sonra gerçekleşmiştir. Halife Ömer zamanından itibaren İslam orduları yeni dinin verdiği heyecanla fetih hareketlerini hızlı bir şekilde ilerletmişlerdir. Büyük başarıların Yermük savaşı ile Bizans'ı Suriye'den çıkartmakla başlamışlardır. Ardından Arap ordusu Sasani imparatorluğunun egemen olduğu İran'a yönelmiş ve iki millet 635'te Kadisiye'de karşı karşıya gelmişlerdir. Taberi, Kadisiye savaşında İran ordusunda Türk birliklerinin çok büyük kahramanlıklar gösterdiğini bildirmiştir. Bu savaşla İranlıları zor durumda olan Araplar 637 senesinde Celula savaşı ile İran topraklarının çoğunu ele geçirmişlerdir. Nihayet 642'de Nihavet'te İranlılarla karşılaşan Araplar onları büyük bir yenilgiye uğratmışlardır.⁶² Ahnef b.Kays komutasında İran topraklarında ilerlemeye devam eden Müslüman orduları Sasani İmparatoru Yezdicird'i tutuklamaya çalışmıştır. Durumu zorlaşan Yezdicird Türk hakanlarından yardım istemiş ve buna Türk hakanı Tolu Han karşılık varmış ve ordularıyla Arap ordularına doğru yürümeye başlamıştır. Ancak bu iki millet Çinlilerin saldırıya geçmeleri ve Türk hakanını tekrar dönmek zorunda kalması sebebiyle karşı karşıya gelememiştir.⁶³ Sasani İmparatorluğunun yıkılmasıyla Müslüman Araplar yavaş yavaş Toharistan Türkleriyle temas geçmeye başlamışlardır. Böylece Türklerin de İslam dini ile yakından ilişki kurma ve tanıma yolu açılmış oluyordu. Bunun ardından Hz. Osman'ın Basra valisi Abdullah b. Amir tarafından Arap yönetiminin Horasan bölgesine girişi ve ilişkileri daha da pekiştirmiştir.⁶⁴ Burada şunu da zikretmek yerinde olacaktır. Horasan, Tohoristan bölgeleri Türklerin göç yolları üzerinde olması sebebiyle her devirde Türk nüfusu ile beslenmiştir. M. 50 yılında Kuşan Türkleri Ceyhun havzasından Horasan'a inmişler ve burada devlet kurmuşlardır. Üç asır (M.50-350) hâkimiyetini sürdüren Kuşan

⁶⁰ Kitapçı, Türkistan'ın Müslüman Araplar Tarafından Fethi, s.70-71

⁶¹ Ünver-Güngör, Türklerin Dini Tarihi, s.155

⁶² Kitapçı, Türkistan'ın Müslüman Araplar Tarafından Fethi, s.92-93

⁶³ Kitapçı, Türkistan'ın Müslüman Araplar Tarafından Fethi, s.98

⁶⁴ H. A. R. Gibb, Orta Asyada Arap Fetihleri, Çev. Hasan Kurt, Ankara, 2005, s. 29

Türkleri Horasan ve Tohoristan bölgelerinin Türkleşmelerini sağlamışlardır.⁶⁵ Yine M. IV-V asırlarda Avar Türklerinin bir kısmı bu bölgelere inerek yerleşmişlerdir. İmparatorluk oluşturan Ak Hunlar da 425 senesinde bu topraklara inmişler hatta İran'ın iç kısımlarına kadar ilerleyerek Sasani Krallığını vergiye bağlamışlardır. Bunu ardından Batı Gök Türkleri Sasani kralıyla birleşerek Ak Hunları ortadan kaldırmışlardır. Gök Türklerin egemenliği sırasında bu bölgelerde Türkler önemli ölçüde yerleşik hayata geçmişler ve İpek Yolunun sağladığı ticaretten faydalanmışlardır.⁶⁶ Bu konuda El-Cahiz şöyle demektedir: “ *Horasanlılar ile Türkler kardeştir, bunların memleketleri aynıdır. Aralarındaki ırk bağları aynı değilse bile çok yakındır. Türklerle Horasanlılar arasındaki fark; (aynı kavmin) köylerde, şehirlerde veya yüksek yaylalarda oturanlarla ovalarda oturanlar arasındaki fark gibidir*”.⁶⁷ Yani Müslüman Arapların fethettiği sıralarda Horasan ve Toharistan bölgelerin önemli kısmını Türkler oluşturmaktaydı. Müslüman Arapların bu bölgeleri yavaş yavaş fethetmeleriyle yerli halk dolayısıyla Türkler, Müslümanları yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Bunun neticesinde Türkler arasında ferdi olsa da Müslümanlığı kabul etmeler başlamıştır. Hz. Osman'ın son dönemleri ve Hz. Ali'nin halifelik döneminde iç karışıklıklar nedeniyle Horasan ve Tohoristan bölgelerinin fetih hareketleri duraklamaya başlamıştır. Bununla beraber fethedilen yerler muhafaza edilmişti.⁶⁸ Ancak Muaviye'nin hilafete geçmesinden dolayı fetihlerin hareketleri tekrar canlanmıştır. Müslüman Araplar bu bölgelerde önemli ilerlemeler kaydettiler. Başta Abdurrahman b. Semure ve Abdullah b. Hazım Kabul, Belh, Büst gibi şehirleri fethettiler. Ancak diğer taraftan da karışıklıklar eksik olmuyordu. Abdullah b. Sevvar El-Abdi Türkler ile karşı karşıya geldi ve yenilerek geri çekildi. Yerine tayin edilen Muhaleb b. Ebu Sufyan Türklerle tekrar savaşarak onları mağlup etti. Bunun ardından Irak valisi Ziyad b. Ebih tarafından yürütülen fetih hareketleri sonucu Horasan ve Tohoristan'ın büyük bir kısmı Müslümanların eline geçti. Horasan valiliğine tayin edilen Ubeydullah b. Ziyad 54 (674) senesinde Maveraünnhri geçerek Buhra'yı vergiye bağlamasıyla fetihler ilerledi.⁶⁹ Ubeydullah b. Ziyad Kabaca Hatunla anlaşma sonucu Buhara'dan okçulukta mahir olan 2.000 Türk gencini Basra'ya geçmiştir. Bir sene sonra Semerkant'da yürüyen Said b.

⁶⁵ Kitapçı, Türkistan'ın Müslüman Araplar Tarafından Fethi, s.85

⁶⁶ Kitapçı, Zekeriya, Türkler Nasıl Müslüman Oldu?, Konya, 2009, s.28-32

⁶⁷ Kitapçı, Türkistan'ın Müslüman Araplar Tarafından Fethi, s. 89

⁶⁸ Yıldız, H. Dursun, İslamyet ve Türkler, İstanbul, 1980, s. 8

⁶⁹ Yıldız, İslamyet ve Türkler, s.11-12

Osman ise , 30.000 savaşıçı Türkü esir alarak Merv'e dönmüştür. Esir alınan Türkler az bir İslam telkini ile eğitildikten sonra orduda kullanılmışlardır. Daha sona onlardan bir kısmı Medine'ye yerleşmişlerdir. Bunlar arasında Tefsir, Hadis ve Fıkıh alimleri yetişmiştir.⁷⁰Bundan sonraki süreçte Müslüman ordularının başarıları Haccac'ın usta yöneticiliği ve Kuteybe b. Müslim'in askeri kabiliyeti sayesinde gerçekleşmiştir. Kuteybe b. Müslim Horasan valiliğine getirildikten sonra, bir taraftan fetihleri hızlandırırken, öbür taraftan yerli halka fırsatlar vererek, örneğin süreli onlardan memurlar görevlendirerek onların gönlünü kazanmaktaydı.⁷¹

Bunun yanında Kuteybe b. Müslim fethettiği bölgelerde İslam dininin yayılması için gayretler sarf ediyordu. O, Baykent, Buhara ve Semerkant'a İslam'ın yayılması için cami ve mescitler inşa ettirmiştir. Cami ve mescitlerin inşasında bizzat kendisi nezaret ediyor ve yerli halkın herhangi bir taşkınlığına meydan vermemek için sıkı tedbirler alıyordu. İhtida hareketlerini hızlandırmak için bazen Kur'an'ın yerel dilde okunmasına da izin verdiği rivayet edilmiştir. Hatta, o dönemde haftada bir defa olsa da cuma günleri halkı camiye çekebilmek için para ödülü verme uygulaması gerçekleştirilmiştir.⁷² Ömer b. Abdulaziz'in kısa süren halifeliği (717-721)sirasında Müslümanlığın yayılması için mühtedilerden haraç almamak, her tarafta kervansaraylar ve hastaneler vücuda getirmek ve adil bir idare kurmak için uğraştıysa da, kesin emirlerine rağmen, valiler eski alışkanlıklarını devam ettirmişler, halkın Müslümanlığı girmelerine mani olmuşlardır.⁷³ Bununla beraber Ömer b. Abdulaziz Müslümanlığı yaymak için Türk ulusları, Türk beyleri ve hanlarına “İslam'a Çağrı Mektupları” göndermiş ve bu çağrı mektupları ile birçok yazar Türk hükümdarı Müslüman olmuştur.⁷⁴ Bunun neticesinde Şul Tekin, Yabgu Bey, Nizak Tarkan, Akşid Gürek gibi hükümdarlar Emeviler döneminde Müslümanlığı seçmiştir. Emevilerin son Horosan valisi Nasr b. Seyyar, Türkleri, Araplar arasındaki farklılıklarını ortadan kaldırarak teskin etmeye çalışmış ve bir dereceye kadar bunda başarılı olmuştur. Nasr'ın bu tutumu halkın kendisine güvenmesine ve dolayısıyla yeni dinin az da olsa kabulüne yardımcı olmuştur.⁷⁵ Bütün bunlara rağmen Emeviler döneminin bir asra yaklaşan hâkimiyeti zamanında Türkler arasında İslamiyet'in

---

⁷⁰ Kitapçı, Türkler Nasıl Müslüman oldu?, s. 83-85

⁷¹ Gibb, Orta Asya'da Arap Fetihleri, s.45-46

⁷² Kitapçı, Türkler Nasıl Müslüman Oldu?, s.88

⁷³ Günay-Güngör, Türklerin Dini Tarihi, s.256

⁷⁴ Kitapçı, Orta Asya'da İslamiyet ve Türkler,s.77

⁷⁵ Kitapçı, Orta Asya'da İslamiyet ve Türkler, s.310

yayılması bu hanedanın takip ettiği yanlış politika sebebiyle süratli olmamıştır. Ancak, Baykent, Buhara ve Semerkant gibi büyük şehirlerde Müslüman Arapların da yerleştirilmesi ile İslamlaşmanın temelleri atılmaya başlamıştı. Diğer taraftan bölge halkı yeni dini kabul etmeye hazırdı. Abbasiler döneminin başlamasıyla İslam devletinin iç ve dış politikasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Öncelikle ihtilali, Arap olmayanların (mevali) nüfus bakımından çoğunlukta olduğu Horosan'da gelişmiş ve başarıya ulaşmıştır. Bunun sonucunda Horasanlılar dolayısıyla Türkler devletin idari ve askeri makamlarına getirilmiştir. Abbasi hanedanı kendilerine iktidar yolunu açan mevaliye iyi davranıyor ve ilk halife Ebul-Abbas bir emir-name çıkararak Müslüman olanlardan cizye alınmamasını emrediyordu. Artık görevlere getirilmek için ehliyet ön plana çıkarılmıştı. Böylece bir asırdan beri karşılıklı mücadeleler tarzında devam etmekte olan Türk-Arap ilişkileri yeni bir aşamaya gelmişti. Yeni hanedanın başlangıçtaki bu olumlu tutumu Türkleri Müslümanlara ve İslam dinine daha çok yaklaştırmıştır. Bu ilişkilerin gelişmesinin hızlanmasında 751 yılında meydana gelen Talas Savaşı da vesile olmuştur.⁷⁶ Abbasilerin iktidara gelmesinden önce Araplarla mücadele eden bazı Türk beyleri bu yeni düşmana karşı Çin'den yardım istemişlerdir. Maveraünnehir'de hakimiyet kurmak için bu daveti fırsat bilen Çin, 747 yılında büyük bir ordu ile Batı'ya doğru ilerlemeye başlamıştır. Ancak, geçtikleri yerlerdeki Çin'in sert tutumu ve bilhassa Taşkent beyi Bagatur Tudun'un öldürülmesi, Türkleri bu sefer Abbasilerin Horasan valisi Ebu Müslim'den yardım istemeye sevk etmiştir. Ebu Müslim yardım teklifini kabul ederek, Ziyad b. Salih kumandasındaki bir orduyu Çinlilere karşı göndermiştir. Türk-Müslüman müttefik kuvvetleri 751 Talas şehri yakınında, bugünkü Almatı yakınında Çinlilerle karşılaşmışlardır. Temmuz 751'de beş gün devam eden çetin savaşta Çinliler ağır kayıplar vererek savaşı kaybetmişlerdir. Talas Savaşı Türk-Müslüman münasebetlerinde bir dönüm noktasıdır. Bu savaşla, Emevilerin yanlış politikalar sebebiyle yıllardan beri devam eden savaşların ve dolayısıyla Türklerin İslamiyet'i kabulde gecikmelerin yerini barış ortamı ve İslamlaşmanın hızlanması almıştır. Bu konuda Liu En-Lin şöyle demektedir: *“Eğer savaş Arapların aleyhine neticelenmiş olsaydı, Müslümanlığa vurulacak darbenin tamiri çok güç olacaktı. Belki de Orta Asya'da yaşayan*

---

⁷⁶ Yazıcı, Nesimi, İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi, Ankara, 2002, s.35

Türklerin çoğunluğu, hatta bütünü Budistliği kabul etmek mecburiyetinde kalacaktı''.

77

Bundan sonraki süreçte Türkler önemli mevki ve roller üslendiler. Halife Ebu Cafer el-Mansur (754-775) ilk defa Türkleri devlet hizmetlerinde vazifelendirmeye başladı. Aynı zamanda oğlu El-Mehdi'ye mevaliye iyi davranmasını, onların isteklerin kulak vermesini ve onların haklarını korumasını vasiyet etmiştir. Halife Harun er-Reşid'in (786-809) muhafız birliği tamamen Türklerden meydana gelmiştir. Diğer taraftan Harun er-Reşid zamanında Bizans hududuna yerleştirilen gönüllüler arasında Türklerin de bulunduğu, hatta bazı bölgelerin genel komutanlığı Ebu Süleym Ferec El-Hadim El-Türki'ye verildiği görülmektedir. İranlıların desteği ile halife olan El-Me'mun ile (813-833) onlara devlet kadrolarında çokça yer vermiştir. Kısa zaman sonra takip ettiği politikanın hatalı olduğunu görmüş ve bu unsura karşı cephe almak zorunda kalmıştır. Bundan dolayı düzenli bir şekilde Türk ülkelerinden ücretli Türk askerleri getirtmeye başlamıştır. Çok kısa zamanda Bağdat'da sayıları 18.000'i bulan Türk birlikleri oluşturulmuştur. Bunu yanında Me'mun zamanında Türkleri İslamlaştırmak için seferler düzenlenmiştir. İtaat altına alınan yerlerde valiler, Müslümanlığı kabul edenlere maaş bağlanılacağını vaad ederek özellikle hükümdar ailelerini kazanmaya çalışmışlardır. Mu'tasım (833-842) döneminden itibaren Türkler orduya tamamen hakim olmuşlar, zamanla devletin valilik makamına kadar ulaşmışlardır. Bu halifelerin Türklere karşı olumlu yaklaşımları neticesinde Maveraünnehr halkının büyük bir kısmı İslamiyet'i kabul etmişlerdir.⁷⁸ Samanoğulları döneminde (836-892) birçok yere Türklerden valiler atanmıştır. Bu dönemden itibaren Türkler arasında İslamlaşma hızlanmış ve Abbasi hudutları içerisinde Türkler arasında İslamlaşma hızlanmış ve Abbasi hudutları içerisinde Türk-İslam devletleri boy salmaya başlamıştır. Tolunoğulları (868-905) , Sacoğulları (890-929) , İhşidiler (935-969) gibi yarı bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Bunların yanında İtil (Volga) Bulgar Hanlığı (7-15), Karahanlılar (840-1212), Gazneliler (963-1186), Büyük Selçuklular, Harizmşahlar (1097-1231) gibi bağımsız Türk-İslam devletleri kurulmuştur. Artık bu dönemlerden itibaren 200.000 bazı bölgelerde 10.000 çadırlık toplu İslamlaşmalar gerçekleşmiştir.⁷⁹ Türklerin

⁷⁷ Yazıcı, İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi, s.44-62

⁷⁸ Yazıcı, İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi, s.5

⁷⁹ Yazıcı, İlk Türk İslam Devletleri Tarihi, s.1-3

İslamlaşmasında Müslüman tüccarların da payı büyük olmuştur. Arapların çok eskiden beri ticaretle uğraştıkları bilinmektedir.⁸⁰

Hz. Peygamber'in de bizzat ticaretle uğraştığı hatta birkaç defa Suriye'ye kadar gelip gittiği rivayet edilmiştir. Buraya kadar ulaşan Araplar Büyük İpek Yolu ticaret yolunu kullanan tacirler buluşmakta ve onlarla alış veriş yapmaktaydı. İpek Yolu, Suriye kıyılarında başlayarak Dicle ve Fırat nehirlerini geçer ve böylece Hazar Denizi'nin güney kısımlarına kadar ulaşırdı. Oradan İran topraklarından geçerek Merv şehrine kadar uzanırdı. Sonra Seyhun havzasına uğrayan bu ticaret yolu, Türkleri yaşadıkları Baykent, Buhara, Semerkant, Fergane'den ve ardından Kaşgar ve Hoten'den geçerek eski çağlardan beri ipeğin yurdu olarak bilinen Çin'e kadar ulaşırdı. Bu büyük İpek Yolu, tarih boyunca bir yandan geçtiği yerlerin refah seviyesinin yükselmesine katkı sağlarken, diğer yandan Doğu-Batı kültür ve medeniyetler için köprü vazifesini görmüştür.⁸¹

Müslüman Arapların fetihlerini ilerletip, Horasan ve Maverainnehr bölgelerini ele geçirmeleriyle ticari ilişkiler artmaya başlamış ve İslam dininin yayılmasında önemli bir tutmuştur. Bu konuda Bartold şunları bildirmektedir yer. Araplarla Orta Asya milletleri arasında çok eski dönemlerden beri ticari ilişkiler devam eden gelmiştir. VIII. yüzyıldan itibaren, Müslüman Arapların da buraya gelmesiyle bu alanda önemli ölçüde gelişmeler başlamıştır. Çin kaynaklarına göre Arap tacirler, üç senede bir defa ipek yüklü kervanlarla Yenisey nehrinin başlarına Kırgızlara kadar gidip geliyorlardı.⁸² Büyük ihtimalle din adamları bu kervanlardan istifade ederek Türklere İslamı götürüyorlardı. Müslüman tüccarlar uğradıkları ticari merkezlerde camiler yaptırıp onları destekliyorlardı. Bu camiler zaman içerisinde Müslüman cemaatler çoğalıyordu. Hatta Türklerin yaşadıkları birçok şehir siyasi ve askeri fetih girişimlerinden daha önce ticari faaliyetler sonucu İslam'la tanışmıştır. Bu konuda Buhara'nın İslamlaşma sürecini inceleyen Kurt şöyle demektedir: " bir ticaret şehri olması ve İpek yolu üzerinde bulunması nedeniyle, Buhara halkı İslam dünyası ile ilişki içindeydi. Ticari maksatlarla İslam beldelerine yolu yolu düşen Buharalılar, Müslümanları ve İslam dinini tanıma fırsatına sahipti. Bu fırsatı değerlendiren kimi Buharalılar, İslam'ı öğrenip din olarak kabul etti. Böylece

⁸⁰ Kitapçı, Zekeriya, Yeni İslam Tarihi ve Türkistan, İstanbul, 1991, s.226-227

⁸¹ Kitapçı, Yeni İslam Tarihi ve Türkistan, s.226-227

⁸² Barthold, Orta Asya Türkiye Tarihi, s.43

Buhara'da İslam dinin tanınması ilk olarak bu kimseler aracılığıyla gerçekleşmiş oldu. Semani ve İbnu'l-Esir'in bahsettiği Erzekyan, bu yolla Müslüman olup, Buhara'da İslam dinin tanınmasına öncülük edenlerdendir. Sem'ani, Erzekyan adının bir Mecusi ismi olduğunu kaydetmektedir. İsminden hareket edecek olursak, bu kişinin Buhara'da yaygın olan Mecusiliğe bağlı bulunduğu sonucunu çıkarabiliriz. Erzekyan, ticaretle geçimini sağlayan bir kişi olduğu için bu maksatla çeşitli yerleri dolaşırken, Müslüman şehirlerine de uğramaktaydı. Bu seferlerden birinde önce Çin'e, oradan deniz yoluyla Basra'ya ve Ali b. Ebi Talibin yanına (muhtemelen Kufe'ye) gidip onun eliyle İslam'ı kabul etti. Erzekyan gibi İslam'ı öğrenip kabul eden başka Buhara'lı tüccarların da bulunduğu kanaatindeyiz.⁸³

Karadeniz ve Hazar Denizi'nin kuzeyindeki bölgelerde yaşayan Türk boyları Abbasi hilafetinin siyasi hâkimiyetine girmemiştir. Bunlar da, karşılıklı bazı askeri seferden çok ticari münasebetler sonucunda İslam dinini kabul etmişlerdir. Müslümanların önemli şehirlerinden biri haline gelen Harezmi'nin Hazarlar ve bilhassa Volga Bulgarları ile yaptığı ticaret önemli idi. Harezmi Müslüman tüccarlar kuzeye çıkıyorlar ve mallarını sattıktan sonra aldıkları ham maddelerle geri dönüyorlardı. Öbür yandan dericilikle uğraşan Bulgarlar İslam memleketlerine ayakkabı ve çizmeler ihraç ediyorlardı.⁸⁴ Böylece, İslam dini Türklerin kendi arasında yaptıkları ticaretle de bu bölgelere taşınıyordu. Bilindiği gibi İslam, önce Türk şehirlerinde yayılmaktaydı. Ticari ilişkiler yeni Müslüman olan Türklerle göçebe hayat sürdüren Türkler için en güzel bağlantı kurma vasıtasıydı. Göçebe olan Türkler besledikleri hayvanlarını satabilmek için şehirlere geliyorlardı, şehirli Türkler de ucuz et almak için onlara büyük ilgi gösteriyorlardı. Bu karşılıklı ilişki göçebelerin İslam'ı yakından tanımalarına ve zamanla İslam'ı din olarak kabul etmelerine vesile oluyordu.⁸⁵

Sıkı ticari ilişkilerden Arapların kendilerini de birçok faydalar görüyorlardı. Bu topraklarda ticaret yapan Araplar yerli halktan (aslı Çin'de başlatılan) pamuktan nasıl kağıt imal edildiğini öğrenmiş ve sanat bütün İslam dünyasına ve Avrupa'ya tanıtmışlardır. Buraya kadar kısaca özetlemeye çalıştığımız, askeri fetihler ve ticari ilişkiler yanında onlar kadar Türklerin İslamlaşmasına katkı sağlayan faktörlerden biri, bizce daha önemli olan, tasavvufi faaliyetlerdir. Özellikle askeri kuvvetlerin ve

⁸³Kurt, Hasan, İslamlaşma Süreci, Ankara, 1998, s.229-230

⁸⁴ Barthold, Orta Asya Türk Tarihi, s.43

⁸⁵ Barthold, Orta Asya Türk Tarihi, s.66

ticari ilişkilerin ulaşamadığı bozkırlardaki göçebe Türklere tasavvufi faaliyetler sonucunda İslam'ın götürülüp, onların yaşam tarzları ve düşüncelerine göre anlatılarak başarılar elde edilmesi ve bunun İslamlaşma sürecini hızlandırmasını eklersek bunun önemi ortaya çıkmaktadır.⁸⁶

---

⁸⁶ Kitapçı, Yeni İslam Tarihi ve Türkistan, s.226-227

II. BÖLÜM

EBU'L HASAN HAKAKANI'NİN TARİHİ KİŞİLİĞİ

2.1. EBU'L-HASAN HAKAKANI'NİN HAYATI

Birçok medeniyet ve kültürün yaşadığı Anadolu toprakları XIII. Asırdan başlayarak XIII. Asrın sonuna kadar Müslüman Türkler tarafından yeniden imar edilmiş. İki yönlü fethin gerçekleştirildiği Anadolu; fikir adamları, şair, mutasavvıf, sanatkâr ve devlet adamları tarafından maddi ve manevi olarak yapılandırılmıştır. Anadolu'nun mana ve kültür önderlerinin yaptıkları hizmetler, ilim, irfan, sevgi ve hoşgörülerin bugün hala insanlarımızın gönüllerinde yaşamaktadır.

Anadolu'nun coğrafyasının İslamlaşmasında sevgi ve hoşgörüyle mayalanmasında kurumsal olarak ilk hareket eden ve emek veren Ebu'l Hasan Harakani Hz.lerine aittir. Halkımızın hafızasında ve gönüllerinde silinmez izler ve heyecanlar bırakan birçok alim, veli ve yol gösteren mürşitler ve kahramanlar Harakani'nin irfan ışıklarının altında toplanarak onun önderliğiyle beraber ve kendisinden sonra, doğudan ve batıdan Anadolu'ya gelerek maddi ve manevi fütuhatı gerçekleştirmişlerdir. Bu fütuhat suya atılan taşın meydana getirdiği daireler gibi asırlar içinde genişledikçe genişlemiş ve tarih sayfalarına altın harflerle yazılmıştır.

Anadolu'nun fethini yapmak üzere sahabelerle başlayan çalışmalar 11. Asrın ilk yarısından itibaren Horasan erenleri tarafından hızlandırılmıştır. Horasan erenlerinin piri olan Ebu'l Hasan Harakani Hz.leri miladi 1021 yılında Kars'a gelerek bu şehri kendine hizmet mekanı seçip çalışmalarını başlatmıştır. İslam'ın yayılması, doğuya ve batıya ulaşmasında birçok unsur vardır. Ama hiç şüphe yok ki en önemli unsur dervişler ve alperenlerdir. Yani Horasan erenleri ve Harakani dervişleridir.

Hayatı Abbasiler ve Gazneliler döneminde geçen Ebu'l Hasan Harakani, İran'ın Horasan Bölgesindeki Bistam şehrinin kuzeyinde dağlık bir alanda bulunan

Harakan köyünde dünyaya gelmişti.⁸⁷Eski kaynaklarda Şeyh Harakani'nin kimliğiyle ilgili bilgilerin, kısmen farklı olduğu görülür. Zamanımıza kadar Şeyh Ebu'l Hasan'dan söz eden müellifler adını ittifakla Ali ve künyesini Ebu'l Hasan şeklinde vermekle birlikte babası ve dedesi hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Ondan söz eden ilk kaynaklardan biri olan "*Keşfu'l Mahcub*"da künyesi, Ebu'l Hasan (Ebu'l Hasan) adı Ali, babasının adı Ahmed ve nisbesi el-Harakani olarak kaydedilmiştir. Ebu'l Hasan'ın çağdaşı ve müridi Hacı Abdullah-i Ensari, ondan söz ederken adını, Şeyh Ebu'l Hasn-i Harakani olarak anılmıştır.⁸⁸

Kaynaklar, onun nisbesini de farklı şekillerde kaydedilmiştir. Mevlana Celaladdin Rumi ve diğer bazı eski ve yeni müellifler ve coğrafyacılar hatta izafe edilen Harakani nisbesini, Harakani, (şiiir zaruretinden dolayı) Harkani, Hurkani veya Hurrekani ve Harrakani gibi farklı şekillerde kaydetmişlerse de, bunun doğru şekli Harakani olarak kabul edilmiştir. Siyeru a'lmi'n-nubela'nın müellifi ez-Zehebî ve ez-Zari'a'nın müellifi Ağa Bozorg et-Tehrani gibi bazı yazarların, Harakani dışında ona El-Bistami nisbesini de izafe etmiş olmaları, muhtemelen Harakan'ın Bistam'a bağlı bir yerleşim alanı olarak düşünmüş olmalarından kaynaklanır. Ama yaygın nisbesi Harakani'dir.⁸⁹

Evliyanın büyüklerinden, insanları hakka davet eden ve kendilerine "*Silsile-i aliyye*" adı verilen büyük alim ve velilerin yedincisi olduğu söylenen Harakani'nin ismi; Ali b. Ahmed b. Cafer'dir. Künyesi; Ebu'l-Hasan'dır. Nisbesi ise; Harakani'dir. Kaynaklarda onun doğumuyla ilgili olarak sadece H.352/M.963 tarihinde doğduğu belirtilmektedir.⁹⁰

Ebu'l Hasan Harakani'nin ölüm tarihiyle ilgili kaynaklarda birçok kaynaktaki tarih mevcuttur. Ancak doğum tarihi hakkında pek bilgi yoktur. Sem'ani'nin söz konusu ifadesi ve Ebu'l Hasan'ın kaynaklarda yer alan bazıları birbirinin aynısı ve kalanı da onlara yakın bu sözleri, çeşitli müelliflerin onun yaşını yetmiş üç sene şeklinde kabul etmelerine ve bundan yola çıkarak doğum tarihini hesaplamalarına yol açtığı açıktır. Muhtemelen bazı müellifler yanlışlıkla ve bazıları da farklı hesapları

⁸⁷ Can, Ayfer, Hasan Harakani'nin Hayatı ve Eserleri, Harakani Sempozyumu, Kars, 2013

⁸⁸ Çiftçi, Hasan, Ebü'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), Ankara, 2004, s.25

⁸⁹ Çiftçi, Ebü'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), s.28

⁹⁰ Can, Hasan Harakani'nin Hayatı ve Eserleri, Harakani Sempozyumu

esas olarak onun doğum tarihi için 348 (959), 351 (963)ve çoğunlukla da 352 (963)yılıni vermişlerdir.⁹¹

Ebu'l-Hasan Harakani fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesi, Harakan köyünde çiftçilik ile geçimlerini sağlamaya çalışmaktadır. Çocukluğunda anne ve babasının geçimini sağlamak, onlara maddi açıdan yardımcı olmak gayesi ile Harakani de çobanlık yapmıştır. Çiftçilik de yapmış olan Harakani gençlik yıllarında eşeklerle yük taşıyıcılığı yaparak ailesinin geçimini sağlamaya gayret etmiştir. Hatta Ebu'l-Hasan Harakani tasavvufi eğitiminin başında eşeklerle yük taşıyıcılığı yaptığını ve Allah'ı (c.c.) hayvanı ile yaptığı sohbet esnasında bulunduğu, bu yoldaki seyr-i sülukunun ve kendisine manevi kapıların açılmasının bu sayede gerçekleştiğini söylemiştir.⁹²

Hasan Harakani etrafındaki insanlar tarafından çok sevilen bir zat olduğu açıktır. Bunun en büyük örneği Müslüman Türk sultanı olan Gazneli Mahmud, Ebu'l Hasan Harakani'ye gelip tavsiye istemiştir. Zamanın olanaklarına karşın ününün Gazneli Mahmud'a kadar gitmesi devrin en büyük insanlarından olduğunu ortaya koymaktadır.

Fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Ebu'l Hasan Harakani'nin, çocukluğu ve gençliği de fakirlik içindeydi. Bu durumdan şikâyet etmeyip kendisini Allah(c.c) adamıştır. Çocukken anne ve babası ona ekmek verip hayvanları gütmek üzere yabana gönderirlerdi. Yabana gidince oruç tutar, ekmeğini sadaka olarak verirdi; akşamları gelir iftarını açardı, kimsenin bu durumdan haberi olmazdı. Biraz daha büyüyünce kendisine, saban (koşma) ve tohum ekme işini verdiler. Bir gün tohum serpmiş, saban sürüyordu; ezan okundu, şeyh sabanı durdurarak namaza gitti. Namazdan selam verdiklerinde, sabanın hareket ederek (eskisi gibi) çift sürdüğünü gördüler; başını secdeye koyarak dedi:

*“Ey Allah'ım, duyduğuma göre her kimi dost edinirsen (onu)insanlardan gizli tutarsın.”*⁹³ Demiştir.

Bu hususlara çok kısa değinen eski ve yeni kaynaklar Ebü'l Hasan'ın köylü ve çiftçi bir aileden geldiği ve babasının çiftçi olduğu hususunda müttefiktirler.⁹⁴Yukarıda anlattığımız üzere Ebu'l Hasan Harakani'nin çiftçilikle

⁹¹ Çiftçi, Ebü'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), s.31

⁹² Çiftçi, Ebü'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri),s.31

⁹³ Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakani. Nuru'l-'ulm (çev. Haz. Şenol Kantarcı), s.136; Tezkiretu'l-evliya, II, 202'nin dipnotu; Çiftçi, Ebü'l Hasan Harakani (hayatı ve eserleri), s. 33

⁹⁴ Yavuz, Sertaç, www.birdeburdandinleyin.com. Erişim 12 Nisan 2013

uğraştığını anlıyoruz. Babasının çiftçilikle uğraştığını kendisinin de Anadolu'ya gelmeden önce bu işle meşgul olduğunu kaynaklardan anlamış oluyoruz.

Ebu'l Hasan Harakani, çalışmayı çok seven bir insandı. O gerek kendi gerekse ailesinin rızkını helal yoldan temin edebilmek için ne iş olursa olsun yapmış, tarlada, bağda, bahçede çalışmış, çiftçilik ve çobanlık yaparak ailesinin geçimlerini temin etmiştir. Biz onun çiftçilik yaptığını;

“Bir bağı vardı. Burasını bir kere belledi.gümüş çıktı,bir kere daha belledi, altın çıktı, bir defa daha belleyince de inci çıktı.Bunun üzerine dedi ki:

-Ya Rab! Beni bununla avutma ben dünya ile senin gibi Rab'tan yüz çevirmem.” Demiştir.⁹⁵

Tezkiretü'l Evliya'da anlatıldığı üzere Şeyh Bayezid (ö.234) yılda bir kez Dihistan'da şehitlerin mezarlarının bulunduğu kum tepesi ziyarete gelirdi. Hakan'dan geçerken durur ve (havayı koklayıp)bir nefes alırdı. Müritler kendisine, *“Ya şeyh biz hiçbir şeyin kokusunu almıyoruz,(sen niye böyle havayı kokluyorsun?)”* dediklerinde dedi ki:

*“Evet, öyle. Ama ben şu vurguncuların kasabasından bir erin kokusunu koklamaktayım. Bu erin adı Ali, künyesi Ebu'l Hasan olup benden üç derece öndedir. Aile yükünü çekiyor, çiftçilik yapıyor, ağaç dikeyor”.*⁹⁶

Ebu'l Hasan Harakani, Ebu'l-Kasım Kuşeyri, Ebu'l Abbas Kassab, Ebu Said el-Miheni gibi tıp mutasavvıflarla, Gazneli Sultan Mahmud gibi devlet ricaliyle, İbn-i Sina gibi felsefe ve tıp otoriteleriyle çağdaştır. Kuşeyri ile görüştüğü Keşfu'l-Mahcub'un müellifi Hucviri'den öğreniyoruz. Hucviri, Kuşeyri'nin onun hakkında: *“Harakan'a varınca Şeyh Ebu'l-Hasan'ın heybet ve haşmetinden fesehatim sona erdi, ifade gücüm kayboldu ve sanki dilim tutuldu. Neredeyse velayet makamından azledildiğimi sandım.”* Dediğini nakleder.⁹⁷ Ebu'l Hasan Harakani'nin dış görüntüsünün çok etkileyici olduğu kanısına varıyoruz. Görenleri şaşkına çevirecek derece heybetli bir yapısı vardır.

Ebu'l –Abbas Kassab onun hakkında :*“Tasavvuf pazarında rihlet ve ziyaret Ebu'l Hasan Harakani'ye layıktır.”*Demektedir. Ebu'l Hasan Harakani müellif kaynakların ittifakla haber verdine göre Bayezid-ı Bistami meşrebindeydi. Onun gibi coşkulu, cezbesi ve sekri,sahvına galipti. Bayezid'ın tasavvuf tarzını benimseyen

⁹⁵ Can, Ayfer, Hasan Harakani'nin Hayatı ve Eserleri, Harakani Sempozyumu, Kars, 2013

⁹⁶ Attar, Feridüddin, Tezkiretü'l Evliya, haz.Süleyman Uludağ, İstanbul, 2002, s.592

⁹⁷ Can, Ayfer, Hasan Harakani'nin Hayatı ve Eserleri, Harakani Sempozyumu, Kars, 2012

Ebu'l Hasan Harakani'nin Hakk'a ermek için zor riyazetle, çetin mücadelede ve çilelere katlandığı bilinmektedir.⁹⁸

2.2.Ebu'l Hasan Harakani'nin Eşi ve Çocukları

Ebu'l-Hasan Harakânî'nin evliliği konusunda da yeterli bilginin olmadığı konulardandır. Onun evliliği hakkında bulabildiğimiz bilgiler: Ebu'l Hasan Harakânî iki evlilik yapmış, çok eziyet gördüğü ilk eşinden iki erkek evladı olmuş, bu eşinin ölümünden sonra çok iyi kalpli bir hanımla evlendiği şeklindedir.⁹⁹ Ebu'l Hasan'ın çocuklarıyla ilgili kaynaklardaki bilgi hem çok sınırlı hem de karışık bir halde olup dolaylı anlatımlara dayanmaktadır. Nitekim Hucviri, H. V. M.(XI.) asrın ikinci yarısında yazdığı Keşfu'l-Mahcub'unda o dönem Kuhistan, Azerbaycan, Taberistan ve Kumis'in sufi şahsiyetlerini sayarken, Harakani'nin iki oğlu için şu kısa ifadeyi kullanır:

*"Harakan'ın Şeyhi'nin oğlu Ahmed, babası için iyi bir halef idi".*¹⁰⁰

Ebu'l Hasan Harakani'nin diğer oğlunun adı ise Ebü Said idi.¹⁰¹

Daha öncede anlatımız gibi Ebu'l Hasan Harakani çiftçilikle uğraşmaktaydı. Onun evliliği, hanımı ve çocukları hakkındaki mahdut bilgilerimizin geneli, yine onunla ilgili veya onunla ilgili görünen menkıbelerdeki işaretlerle sınırlıdır.¹⁰²

İlk eşi eserlerde genelde kavgacı, dırdırcı, kocasının kötülüğünü isteyen, yaygaracı bir kadın olarak anlatılmaktadır. İkinci eşi hakkında ise sadece *"Çok iyi kalpli bir hanımdı."* şeklinde bir bilgi yer almaktadır. İlk eşinden olan iki oğlundan birinin faili meçhul olarak bir kavgada öldürüldüğü, diğerinin ise Ebu'l Hasan Harakânî'nin ölümünden sonra Ebu Saîd Ebu'l-Hayr'ın takipçileri arasına katıldığı eserlerde anlatılmaktadır.¹⁰³

Ebu'l Hasan Harakânî'nin ilk evliliğinin iyi olmadığını, eşinin geçimsiz ve kavgacı olduğunu ulaşabildiğimiz her eserde anlatılan şu menkıbeden anlıyoruz: Tasavvufa ve tasavvuf erbabına karşı ilgi duyan filozof İbn-i Sinâ, bir gün Ebu'l Hasan Harakânî'yi ziyaret edip müridi olmak ister. Şeyhin evine varıp karısından

⁹⁸ H.K.Yılmaz, Altın Silsile, İstanbul, 1994, s.64-65

⁹⁹ Kantarcı, Şenol, Nuru'l Ulum Hakkında, Ankara, 2001, s.12.

¹⁰⁰ Çiftçi, Ebu'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), s.49

¹⁰¹ Çiftçi, Ebu'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), s.50

¹⁰² Çiftçi, Ebu'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), s.49

¹⁰³ Can, Ayfer, Hasan Harakani'nin Hayatı ve Eserleri, Harakani Sempozyumu, Kars, 2012

onun nerede olduğunu sorar. Karısı da, onun hakkında hiç de hoş olmayan lafızlar kullanarak evde olmadığını ve ormana odun getirmeye gittiğini söyler. İbn-i Sinâ Şeyhi görmek için orman tarafına onu aramaya gider. İbn-i Sinâ yolda Şeyhin gelmekte olduğunu ve yükünü bir aslanın taşıdığını görünce hayretle sorar:

"-Efendi, bu ne hal böyle? Şeyh de:

-Evdeki kurdun yükünü çekmemiş olsak, Allah bizim yükümüzü dağdakilere çektiirmezdi" der. Evdeki kurt karısıdır. Çünkü son derece geçimsiz ve hırçın bir kadındır, ama Ebu'l-Hasan Harakânî Allah rızası için onun sıkıntılarına katlanarak "kesb-i kemâlât" elde etmiştir.¹⁰⁴

Tasavvufta bu tür menkıbeler mutasavvıfların evliliğe karşı bakış açılarıyla ilgilidir. Tasavvufta kadının nefis ve dünya ile bir tutulduğu, ama onun sıkıntılarında sabredildiği zaman cehennem ateşinden kurtulana bileceği, Allah'ın rızasının elde edilebileceği ve mertebe kat edilebileceği düşünülmektedir.

Oysa aynı durum hanım sûfiler için de geçerli olabilir. Hanım sûfiler de çileli bir evlilik hayatı yaşamış ve eşlerinin geçimsizliklerine, sıkıntılarında katlanıp sabretmekle Allah'a yaklaşmış, derecelerini artırmış olabilirler.

2.3.Ebu'l Hasan Harakani'nin Anadolu'da Temelini Attığı Düşünce Akımları

2.3.1.Tasavvuf

Tasavvuf İslam'ın bilinen en mistik boyutudur. Bazı alimlere göre tasavvuf kelimesi "safavi" (saf ve temiz)den türetilmiştir. Buna göre sufi de "dünyevi kirlere temizlenen kişi" anlamında olup "safevi" kelimesinin telaffuz etme zorluğundan dolayı "vav" ile "fa" harflerinin yerleri değiştirmiş ve böylece "sufi" haline gelmiştir.¹⁰⁵ Bu kelime IX. (H. III.) yüzyılın sonundan itibaren yaygın olarak kullanılmıştır. Rivayete göre tasavvufun manevi ataları Hazreti Muhammed'in ashâbı arasında bulunuyordu; örneğin Peygamber'in evinde yaşayan ve hem manevi

---

¹⁰⁴ Yılmaz, Altın Silsile, s.64-65

¹⁰⁵ Sühreverdi, Tasavvufun Esasları, çev: Kamil, Yıldız-Gündüz, İrfan, İstanbul, 1990, s.76;Özkaya İbrahim-Alin Kemal, Anadolu'da Türk İslam Güneşinin Doğuşu ve Yükselişinde Harakani'den Sultan Divani'ye Nur Damlaları, İzmir, 2012, s.60

evlatlığı, hem de tasavvufi biatin örneği haline gelen Selman-ı Farisi ve Peygamber'in dindarlığını övdüğü Veysel Karani bunlardandı.¹⁰⁶

Tasavvufun ilk yüzyıllarında sufi tarikatları herhangi bir bir formel teşkilat yapısı kazanmış değillerdi; tıpkı bir insanın herhangi bir filozofun doktrinini benimseyip onu takip etmesi gibi, tasavvuf yolunu tutanlarda beğendikleri bir zatı şeyh ediniyorlar, onun yanında ve hizmetinde bulunarak kendisinden bir şeyler öğrenmeye çalışıyorlardı. Şeyhlik bir insana tayinle verilen bir mevki değildi, itibar ve liyakatle kazanılıyordu. XII. yüzyıldan itibaren müritlerle şeyhler arasındaki münasebet şekli kaidelere bağlanmaya başladı ve tarikatlar birer müessese hüviyeti kazandı. Bu sufi teşkilatlar doktrine göre meydana gelmiştir.¹⁰⁷

Tasavvuf düşüncesinin önemli isimlerinden olan Gazali, tasavvuf tarihimizde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Gazali'nin sistematize ettiği Ehl-i Sünnet tasavvufu, Gazali'den sonra müessese bazında faaliyet göstermeye başladı. Bu yüzden XII. ve daha sonraki asırlar tasavvufun tarikat şeklinde müessesleştiği çağlardır. Tarikatların oluştuğu bu dönemin ardından tasavvufi tefekkürün en önemli simaları olan İbn Arabî (ö.1239), İbn Farid (ö. 1235) ve İbn Seb (ö. 1268) bu dönemde yetişmiştir. Bu günkü anlamıyla tekkesi, zaviyesi, şeyh ve mürid münasebetleriyle ilk tarikatlar bu yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bağdat'da Abdülkadir Geylani, Basra'da Ahmed Rıfai, Türkistan bölgesinde Ahmed Yesevi, bu dönemde yetişen ilk tarikat kurucularıdır.¹⁰⁸

Sufilik, akılcılara, din ileri gelenlerinin destekleri baskıcı yönetime ve İslam din törenlerinin, manevi yaşamdan çok dünyadaki zenginliğe ve lükse düşkün kişiler tarafından makine gibi uygulanmasına bir tepkiydi. Akılcılıkta ve dinsel törenlerde tam bir doyuruculuk bulamayan sufiler, iç dünyalarına eğilmeye, bu yoldan Allah'ın birliğine kavuşup Allah'la doğrudan doğruya duygusal bir bağ kurmaya yöneldiler. Sufiler Allah'ı yarattıklarını seven ve onların her zaman yanında olmalarını isteyen bir yaratıcı olarak düşünüyorlardı. Bazı sufiler köyden köye dolaşarak verilen

---

¹⁰⁶ Özkaya, İbrahim-Alin, Kemal, Anadolu'da Türk İslam Güneşinin Doğuşu ve Yükselişinde Harakani'den Sultan Divani'ye Nur Damlları, s.60

¹⁰⁷ Güngör, Erol, İslam Tasavvufunun Meseleleri, İstanbul, 2008, s.81; Uygur Türker, Büyük Selçuklular Döneminde Horasan'da Fikri Hayat, Harran Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2011, s.158

¹⁰⁸ Yılmaz, Hasan Kamil, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1994; Yiğit, İsmail, "Ribat", DİA, c.XXXV, s.136-137

sadakalarla yaşar, coşkun söylevleriyle halkın Allah aşkını alevlendirirken, diğer bazılarıysada kendilerini sıkı bir disiplin altına sokuyor, günlerini onları Allah'la birliğe götürecek derin düşüncelere ve öbür manevi sorunlarla ilgilenerek geçiriyorlardı. Ama bütün ortak noktası, “Allah aşkı”ydı.¹⁰⁹

2.3.2.Ebu'l Hasan Harakani'nin Tasavvuf Anlayışı

Şeyh Ebü'l Hasan-i Harakani H. IV. (X.) asrın ikinci ile V. (XI.) asrın ilk çeyreğinde Horasan'ın Batı kısmında Bistam'a bağlı Harakan yerleşim merkezinde yaşamış en ünlü sufilerden biri olarak bilinir. İleride verilecek ayrıntılarda da görüleceği gibi, sağlığında birçok büyük sufi tarafından ziyaret edilerek kendisine değer verilmesi ve meşhur sufilerden bazısının ona mürit olması, onun kendi zamanında yeterince şöhret elde ettiğini gösterir. Ayrıca yaşadığı dönemden zamanımıza kadar yaşamış tasavvuf tarihinin tartışmasız en ünlü sımaları, Şeyh Harakani'den daima övgüyle söz eder.¹¹⁰

Harakani bağlı bulunduğu Bayezid-i Bistami aracılığıyla daha sonra ortaya çıkacak olan Yesevilik, Bektaşilik, Nakşibendîlik tarikatlarının kendisinden neşet ettiği insandır. Kendisinden sonra onun yolunu devam ettiren Ebu Ali Fermendi, hem Yusuf Hamedani'nin hem de Gazali'nin üstadıdır. Dolayısıyla Harakani, Gazali'nin yolunun da öncüsü sayılır. Yusuf Hamedani ise hem Yesevilik'in kurucusu Ahmed Yesevi'nin, hem de Nakşibendilik'in üveysi piri Abdulhaluk Gucdüvani'nin mürididir. Bektaşilik'in Yesevilik ile bağlantısı göz önünde tutulduğunda ise, Ebu'l Hasan Harakani'nin bu üç kolun kendisinden neşet ettiği bir merkez konumunda olduğu anlaşılır.¹¹¹

Ebu'l Hasan Harakani, ölümsüz hayata kavuşmanın günde bir kere ölüp yeniden dirilmek olduğunu söylerdi. O, incinme ve incitme konusunda insanları üç zümreye ayırırdı: 1- Sen kendisini incitmediğin halde o seni incitir. 2- Sen kendisini incitirsen o da seni incitir. 3- Sen kendisini incitsen de o seni incitmez. Bir mümini incitmeden sabahtan akşama varan kimse, o gün akşama kadar Hazreti Muhammed

---

¹⁰⁹ Heyet, “Sufilik”, Dinler Tarihi Ansiklopedisi, C. 4- Konularına Göre Kur'an ve İslam Filozofları, İstanbul, 1999, s. 221-222 Özkaya İbrahim-Alin Kemal, Anadolu'da Türk İslam Güneşinin Doğuşu ve Yükselişinde Harakani'den Sultan Divani'ye Nur Damlaları, İzmir, 2012, s. 63

¹¹⁰ Çiftçi, Hasan, Ebü'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), Ankara, 2004, s.15

¹¹¹ Yılmaz, Kamil, “Ebu'l Hasan Harakani ve Tasavvuf”, Gazi Kars Şehrengizi Bildiriler Kitabı, Ankara, 2011, s. 137; Özkaya İbrahim-Alin Kemal, Anadolu'da Türk İslam Güneşinin Doğuşu ve Yükselişinde Harakani'den Sultan Divani'ye Nur Damlaları, İzmir, 2012, s.129

ile yaşamış gibidir. Eğer bir kişi mümini incitirse, Allah onun o günkü ibadetini kabul etmez. Ebu'l Hasan Harakani tasavvufi umdeleri şöyle özetledi: “ Çok ağlayın, az gülün, çok susun, az konuşun, çok verin, az yeyin, başınızı yastıktan uzak tutmaya çalışın.”¹¹²

Ebu'l Hasan Harakani'nin tasavvuf dünyasındaki şöhretine rağmen, eski kaynaklarda onun hayatı, fikirleri ve tasavvuf telakkisi hakkında pek fazla bilgi yer almaz. Üstelik bir kısmı menkıbe şeklinde bu bilgilerin çoğu kaynakların (bilhassa sonra yazılanların) birbirlerinden aktardığı tekrarlardan ibarettir. Bunun yanında kendisine isnat edilen birçok söz ve menkıbe, muhtelif tasavvufi eserlerde nakledilerek günümüze kadar gelmiştir. Hem onun biyografisiyle ilgili bilgilerin hem de onunla ilgili menkıbelerin içinde yer aldığı eski ve yeni eserlerin neredeyse tamamının dayanağı, Şeyh Ebu'l Hasan'a ait olarak bilinen *Muntahab-ı Nuru'l-ulum* ile Attar'ın Tezkiretu'l Evliya'sı; bir dereceye kadar da Ebu Said-i Münevver (ö.hicri VI. Asrın sonları) tarafından kaleme alınmış olan *Esraru't-tevhid*'inden ibaret üç temel kaynaktan oluşur. Bu üç eserden daha önce kaleme alınmış bulunan *Keşfu'l-mahcub* ile El-Ensab ve (Hace Abdullah-i Ensari'nin) *Tabakatu's-Sufiyye*'si gibi bazı kaynaklardaki bilgiler daha sağlıklı olmakla birlikte iki üç paragrafı geçmeyecek kadar azdır. Özellikle Nefhatu'l-'uns'tan sonra yani H. XI. (XVII.) yüzyıldan itibaren zamanımıza kadar yazılan eserlerdeki Ebü'l-Hasan'la ilgili bilgilerin bir kısmı, zaman geçtikçe farklı hale geldiği görülür.¹¹³

2.3.3.Fütüvvet

Fütüvvet, İslam Dünyası'ndaki kahramanlık, yiğitlik ve cömertlik ülküsünün adıdır. Şövalyelik nasıl orta çağ Avrupa'sına ait bir kahramanlık ve yiğitlik ülküsü ise, Fütüvvet de Ortaçağ İslam dünyasına ve İslam milletlerine ait kahramanlık, yiğitlik ve cömertlik ülküsüdür.¹¹⁴

Fütüvvet kavramının tarihi gelişimini ve evrimini iyi anlamak ve takip edebilmek için Cahiliye döneminde Arap toplumundaki feta tipinden İslami dönemde kurumlaşmış bir fütüvvet teşkilatına, bu teşkilatın sufilikle birleşerek tasavvufi bir

¹¹² Yılmaz, Hasan Kamil, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 140

¹¹³ Çiftçi, Hasan, Ebü'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), Ankara, 2004, s.22

¹¹⁴ Tuysuz, Cem, “Bir Civanmerd Ebü'l-Hasan El-Harakani ve “Risale Der Tarrık-i Edhemiyye ve Külâh-ı Çar Terk“ adlı Risalesi“ I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, Kırşehir, 2004, s.931-938

nitelik kazanmasına, bu noktadan sonra da esnaf kesimiyle kaynaşarak mesleki bir mahiyet alan Ahilik kurumuna dönüşmesine kadar uzanan süreci bir devamlılık olarak görmek ve birinden ötekine geçişin nasıl meydana geldiğini iyi belirlemek gerekmektedir.¹¹⁵

Arapçada çocukluk yıllarını geride bırakıp gençlik çağına giren kimseye feta denilmektedir. Lügatlarda bu kelime civanmertlik ve erkeklik anlamlarında da kullanılmaktadır. Bazı lügatlarda genç ve iyi huylu anlamlarında kullanıldığı da görülmektedir. Kelimenin fityan şeklinde okunduğunda genç yaşlı, gençlik ve gencelmek anlamlarına da geldiği Arapça sözlüklerde kaydedilmektedir. Cahiliye döneminde feta kelimesinden türetilen fütüvvet sözcüğünün mecazi anlamda kahramanlık, feta sözcüğünün de kahraman anlamında kullanıldığı görülmektedir.¹¹⁶

2.3.4.Fütüvvet Eri Ebu'l Hasan Harakani

Ebu'l Hasan Harakani'nin, Müslüman Türk akıncılarla veya sınır boylarında yaşayarak ülkelerini düşmanlara karşı koruyan ve genelde kendilerine, Türkçede "*eren, erenler veya alperenler,*" Arapça'da ricalullah, feta ve Farça'da merd-i Hüda, merdan-i Hüda ve civanmerd denilen, hamasi ve dini hisleri mükemmel bir şekilde kaynaştıran gezgin mücahid dervişlerle (sufiler) birlikte Anadolu'yu fethetmek üzere ömrünün son dönemlerinde doğudan (Anı tarafından) Kars hudutlarına girerek, Anı yakınlarındaki Yahniler dağında yaralandığı ve bilahare şehit düşerek Kars'ın Kağızman Kapı mevkiinde gömüldüğü düşünülmüştür. Şeyh Ahmed Yesevi'nin bilahare müritlerini Anadolu'ya göndermiş olması, onunla Şeyh Harakani arasındaki manevi ilişki (ileride de görüleceği gibi Yesevi Harakani'den geldiği belirtilen tarikate mensuptu) ile irtibatlı olduğu, dolayısıyla Yesevi'nin, daha önce Harakani tarafından Kars ve çevresine serpiştirilen manevi mirasını koruyarak yaymak amacını taşıdığını vurgular.¹¹⁷

İslam ortaçağı boyunca İran "Cevan-merd, Civanmerd'liği" ve Türk "Akı'lığı", İslamiyet'le birlikte Arap Fütüvvet mefkûresinden etkilenmiştir. Fakat Türklere mahsus Fütüvvet olan Ahilik, işte bu Türk Akılığının İslamileşmiş şeklidir.

¹¹⁵ Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvet", TDDVİA, XIII, İstanbul, 1996, s.261

¹¹⁶ Kocatürk, Sadettin, "Fütüvvet ve Ahilik", XX. Ahilik Bayramı Kongresi Tebliğleri, Kırşehir, 1984, s.17

¹¹⁷ Çiftçi, Hasan, Ebü'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), Ankara, 2004, s.69-70 Tuysuz, Cem, "Bir Civanmerd Ebü'l-Hasan El-Harakani ve "Risale Der Tarrık-i Edhemiyye ve Külâh-ı Çar Terk" adlı Risalesi" I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, Kırşehir, 2004, s.931-938

İranlılar gibi Türkler de İslami fütüvveti benimsemekle birlikte kendi kültürlerindeki kahramanlık meziyetlerini yaşatmaya devam etmişlerdir.¹¹⁸

Türk-İslam tasavvufunun temel taşlarından addedilen Şeyh Ebu'l Hasan Harakani'ye Nakşibendîlik olmak üzere sufi tarikatları silsileleri içinde yer verilmiş Şeyh Anadolu, İran, Horasan, Orta Asya ve Hindistan sufileri arasında halen sürdürdüğü bir saygınlık ve şöhrat kazanmıştır.¹¹⁹

2.4.1. VEFAT ETTİĞİ YER KARS

Şeyh Ebu'l Hasan'ın vefat tarihiyle birçok eserde yer almakla birlikte doğum tarihiyle ilgili kaynaklarda kesin bir bilgi mevcut değildir. Nitekim onun ölüm tarihinin en eski kaynaklardan biri olan Sem'ani'nin el-Ensab'ında şöyle geçer: “*Şeyh Ebu'l-Hasan el-Harakani, 425 yılı aşurenin denk geldiği Salı günü (11 Aralık 1033) vefat etti. Vefat ettiği gün 73 yaşındaydı*”.

Nakşibendiyye silsilesinde önemli bir yer verilen ve üveysiliği üzerinde özellikle durulan Ebu'l-Hasan Harakânî, Aynü'l-kudât el-Hemedâni, Necmuddin-i Dâye, Feridüddin Attar, Mevlâna Celaleddîn-i Rûmi gibi büyük mutasavvıfları derinden etkilemiş, 10 Muharrem 425 (5 Aralık 1033) tarihinde vuku bulan ölümünden sonra da etkisi uzun süre devam etmiştir.¹²⁰ Şahadet şerbetini içen ilk Anadolu evliyalarından birisi olan Ebu'l Hasan Harakani için 1064 yılında sultan Alp Arslan'ın Kars'ı fethetmesinden sonra bugünkü Kaleiçi Mahallesi'nde bir türbe yaptırmışlardır.¹²¹

Ebu'l Hasan Harakani'nin vefat ettiği yer hakkında iki farklı görüş vardır. Kendisinden bahseden eski kaynakların bir kaçında yer alan birinci görüşe göre o,kendi memleketi Harakan'da vefat etmiş ve türbesi Harakan'dadır. Bazı Osmanlı kaynaklarına göre Ebu'l Hasan Harakani'nin mezarı 1576 yılında Kars Kalesi'nin

¹¹⁸ Bayram, Mikail, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu, Konya, 1991, s.130-131; Tuysuz, Cem, “Bir Civanmerd Ebü'l-Hasan El-Harakani ve “Risale Der Tarrık-i Edhemiyye ve Külâh-ı Çar Terk“ adlı Risalesi“ I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, Kırşehir, 2004, s.931-938

¹¹⁹ Çiftçi, Hasan, “Ebu'l Hasan Harakani'nin Eski Kaynaklarda Bazı Dağınık Sözleri ve İlgili Yorumları”, Gazi Kars Şehrengizi Bildirileri Kitabı, Ankara, 2011, s. 112 Özkaya İbrahim-Alin Kemal, Anadolu'da Türk İslam Güneşinin Doğuşu ve Yükselişinde Harakani'den Sultan Divani'ye Nur Damlaları, İzmir, 2012, s. 129

¹²⁰ Kantarcı, Nuru'l Ulum Hakkında, s.19-20

¹²¹ Ceneviz, Tarık, “Anadolu'ya gelen İlk Evliya Alperenlerinden Ebu'l Hasan Harakani'den Mevlana'ya Giden Yol” Gazi Kars Şehrengizi Bildirileri, 29-31 Ekim 2011, Ankara 2011, s. 267-268; Özkaya İbrahim-Alin Kemal, Anadolu'da Türk İslam Güneşinin Doğuşu ve Yükselişinde Harakani'den Sultan Divani'ye Nur Damlaları, İzmir, 2012, s.140

tamiri esnasında bulunarak tamir edilmiştir. Ve dolayısıyla onun türbesi Harakan'da değil, Kars'tadır.¹²²

Ebu'l-Hasan Harakânî'nin vefatı hakkındaki ikinci görüş ise Ebu'l-Hasan Harakânî'nin 1033 yılında Kars şehri¹²³ Yahniler dağında şehit düştüğü şeklindedir. Bu görüşe göre; Ebu'l Hasan Harakânî H.421-429 yılları arasındaki Kars muharebelerine bir takım dervişleriyle birlikte katılmış, Kars hududu Yahniler dağında sağ bacağından ve sol pazusundan yara alarak kan kaybından şehit olmuştur.¹²⁴

Bu husustaki bilgiler ışığında tarihi coğrafya mevzularını içeren kaynaklarda özellikle Bistan ve ona bağlı olarak Harakan başlığı ile Kars adı altında yer almaktadır. Ebu'l Hasan Harakani'nin yaşadığı döneme yakın zamanlarda yazılmış elde mevcut kaynaklarda onun türbesi ve vefat ettiği yerle ilgili gerçek yer almamaktadır. Mezarı hakkında bilgi veren ilk kaynak yaklaşık iki yüz yıl sonra yaşamış olan Mu'cemu'l-buldan'ın yazarı olan Yakut el-Hameni'dir. XIV yüzyılda Bistam'ı görmediği tahmin edilen ziyaret etmiş olan İbn Batuta (779/1377)da şehre varınca Bayezid-ı Bistami'nin zaviyesinde kaldığını Ebu'l Hasan Harakani'nin kabrinde bu şehirde bulunduğunu ifade etmiştir.¹²⁵

Batılı araştırmacılardan Nicholson ve ona uyan Lestrage de "*Coğrafya-tarihi-serzeminha-yı hilafet-i şarki*" adlı eserinde bu yerleşim alanının adını "Hurkan" şeklinde kaydederek oranın Esterabad yolu üzerinde Bistam'a dört fersah uzaklıkta özellikle hicri VII. ve VIII. Asırlara kadar önemli bir şehir olduğunu Hamdullah-i Mustahfiyi kaynak göstererek Ebu'l Hasan Harakani'nin mezarının orada bulunduğunu kaydeder. Yukarıda geçtiği gibi kelimenin doğru şekli Hurkani değil Harakani olarak kabul edilmiştir. Böylece ondan söz eden bütün kaynaklar Şeyhin Harakan'da vefat ettiğini ve dolayısıyla türbesinin de orada bulunduğunu kaydetmişler.¹²⁶

Yerinde ayrıntılı olarak görüldüğü gibi Şeyh Harakani'nin memleketi Bistam'a bağlı Harakan idi. Kendi memleketi Harakan'da onun adına bir tekke, cami

¹²² Çiftçi, Ebu'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), s.59

¹²³ Can, Ayfer, Hasan Harakani'nin Hayatı ve Eserleri, Harakani Sempozyumu, Kars, 2012

¹²⁴ Kantarcı, Nuru'l Ulum Hakkında, Ankara, 2001, s.14

¹²⁵ Çiftçi, Ebu'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), s.59

¹²⁶ Çiftçi, Ebu'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), s.60

ve türbe yer almaktadır. M. Taki Han Hakim tarihi coğrafya ile ilgili yazdığı Genc-i Daniş adlı eserinde restore edilmeden önceki haliyle Harakani'nin kabriyle ilgili daha ayrıntılı bilgi verir. Müellifin kaydettiğine göre kabrin çevresinde hala bir mescit, bir kümbet ve etrafı şu ibare yazılı mihrap bulunmaktadır.

“Ali Şeyh dedi Allah ruhunu Mukaddes kılsın. Beş Çeşit kible vardır. Kabe Müminlerim kiblesidir. Beytülmamür meleklerin kiblesidir. Arş dua edenlerin kiblesidir. Hak civanmertlerin ve dostların kiblesidir”.

Yukarıda ayrıntıları verilen bazı kaynakların aksine Şeyh Ebu'l Harakani'nin Bistam'a bağlı Harakan'ın dışında vefat ettiğini ve hatta türbesinin Kars'ta bulunduğunu söyleyen güçlü kaynaklar da mevcuttur. Bu görüşü sadece Evliya Çelebi'nin“*Seyahatname*” adlı eserinde yer alan bir rüya değildir. Onun dışındaki bazı mevsuk belge ve eserde Harakani'nin türbesinin Kars'ta olduğunu söylerler.

Evliya Çelebinin Seyahatname esrinde 1656 yılında doğu Anadolu'ya geldiği ve Osmanlı ordusuyla birlikte Kars'ta bulunduğu seyahatnamede geçmektedir. Durum şöyle gerçekleşmiştir.

Gürcistan seferine çıkan Lala Mustafa Paşa, III Murat tarafından Kars'ı yeniden imar ve inşa etmekle görevlendirir. Bunun üzerine Lala Mustafa Paşa 1579 yılı yazında 100 askerle, 150 yılda beri yıkık ve Harap olan Kars Kalesi ve içindeki yapıları ve yıkık olan şehri yeniden imar ederek hayata geçirirken bu arada Şeyh Harakani'nin mezar sandukası da bulunarak üzerinde bir kubbe ve yanına da Sultan Murad-ı Salis adında bir cami yapılır.¹²⁷ Tam o sırada paşanın maiyetinde bulunan şehnamecilikle görevli Nusretname'nin müellifi Osmanlı tarihçisi Gelibolulu Mustafa Ali-Çelebi de bu gelişmelere şahit olur. Çünkü yazar III. Murat devrinde 12 yıllık doğu seferinde, 1578 Çıldır savaşı ile 1579'daki Kars'ın imarını ordu katibi olarak görmüş ve bunları III. Murada takdim edilmek üzere “*Nusretname*” adlı eserinde geniş olarak yer vermiştir. Dolayısıyla Gürcistan seferi boyunca Lala Mustafa Paşanın Faaliyetlerini Nusretname'de kaydetmiş olan Mustafa Ali, eserinde Harakani'nin de türbesinin içinde yer aldığı, söz konusu imardan sonra, o zamanki Kars Kalesi imarethanelerin ayrıntılı bir minyatürünü de yer verilmiştir.¹²⁸

¹²⁷ Çiftçi, Ebu'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), s.63

¹²⁸ Çiftçi, Ebu'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), s.62

Söz konusu imardan hemen sonra çizilmiş Harakani'nin türbesi dahil, o dönem Kars imarethanelerini adlarıyla birlikte veren başka bir minyatür daha mevcuttur. Nitekim o devrin yine şahnamecilikle görevli ediplerinden biri de Urmiyeli Seyyid Lokman (b. Seyyid Hüseyin el-Aşuri el-Hüseyini) Şahinşahname'yi yazıp 1583 yılında padişaha sunar. Farsça manzum olarak yazdığı bu eserine yazar Sultan III. Murad'ın yaptığı işleri anlatmıştır. Eserde devrin en meşhur nakkaşı Osman'ın altmış civarında minyatürü yer alır. Şeyh Harakani'nin türbesinin de içinde yer aldığı minyatürlerden biri 1580 yıllarında Kars şehrinin gayet gerçekçi bir şekilde genel görüşünü vermiştir.¹²⁹

Evliya çelebi olayı şu şekilde anlatmıştır:

" Ve kal'a –i mezbure binası temama karib olmadığı halde bir sırr-ı acib dahi zahir oldu ki bölük halkından bir ehl-i sülük rü'yasında ve serayir alemi temaşasında bir pir-i nurani gelüb bana Ebü'l Hasan Hırkani (Harakani) dirler merkadim bu mahaldedir ve alameti ayağım ucunda bir çahdır(çukur)deyu gösterüb ta'mir olunmasına işaret kılınmağla merd-i hab-nak (uykudaki adam)bidar olduğu gibi (uyanır uyanmaz)serdar cenabına v'akı'asını i'lam idub kezalik bu vakı'a sırrına itmekle ol mahal ta'mir olunup ve didikleri gibi cah (çah) aynı ile bulunup bir latif ziyaret-gah peyda oldu ki derahim ü dinar yağmur gibi yağmağa başladı ve bu sitan-ı (eşik, makam)Rahmet-i Rahman gülistan-ı cihan gibi şad-ab taravet buldı".¹³⁰

Evliya Çelebi Seyahatname'sinde geçen bu bölümün günümüz Türkçesiyle aktarılmış hali şu şekildedir.

"Kale yetmiş günde itmam edulüb cümle cepbane ve levazımı tamamlamış ve hazırlanmış tamir sırasında iyi kişilerden, asker taifesinden bir Kur'an hafızı bir rüya görüp Lala Paşa'ya şöyle anlatmıştır: Rüyamda dermansız bir pir, görüp (bana Ebulhasan Harkani) Ebu'l Hasan Harakani, derler. Yerim buradadır. Alamet ve nişanımı istersen ayağımın ucunda derin bir kuyu vardır. Onu kaz. Ta ki acaibini göresin!" dedi.

"Olan anlatılınca nice yüz amele, tayin olunan kuyuyu kazmağa başladılar. Kuyuya dört köşe bir somaki mermer görünmüş. Gaziler o kırmızı taşı tevhid ve zikir

¹²⁹ Çiftçi, Ebü'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), s.64

¹³⁰ Evliya Çelebi Seyahatname, Orijinal Eser, nşr, Hacı Mahmud Efendi, İstanbul,1314, c.II

ile çıkarmışlar. Üzerinde güzel yazı ile “*Menem şehid-i sa'id*”(said/bahtiyar/mutlu şehid Harakani benim) yazılı imiş. Vücudu terütaze olub, bazusunun yaralı olan yeri sarılmış olan mendili, arkasındaki yün hırkası çürümemiş, sağ tarafındaki yarısından kırmızı kan sızmakta bulunmuş idi. Gaziler bu hali görerek tekbir ile mezarı kapamış, iç kalede ilk yapı olmak üzere “*Hasan Harakani Tekkesi*” ve camii şerifi yapılmıştır. Lala Mustafa Paşa Hayratıdır”.¹³¹

Devrin tarihçisi Perçevi İbrahim Efendi Lala Mustafa Paşa'nın söz konusu faaliyetlerden söz ederken aynı olay ve rüyayı şöyle anlatmıştır.

Bir dervişin kerameti: Kalenin yapımı Sırasında bölük halkından bir derviş düş görür ve şunu anlatır. Nur yüzlü bir ihtiyar ortaya çıkarak bana Ebü'l Hasan Harakani derler yerim buradadır. Bunun bir ispatını istersen bak ve gör; ayağımın ucunda derin bir kuyu vardır diyerek bir yer gösterir. Derviş bu düşünüyü serdara anlatır. Gösterilen yer kazılır ve anlattığı biçimdeki kuyu bulunur. Hemen üzerine bir türbe yaparlar. Öle oldu ki, gümüş ve altın paralar, sadaka ve kurbanlar yağmur gibi yağmaya başladı ve böylece birçok yoksulun geçimi sağlandı. Ebu'l Hasan Harakânî'nin kabrinin olduğu yere III. Murad'ın emri üzerine Lala Mustafa Paşa tarafından Erzurum'daki Lala Paşa Camii'nin bir benzeri yaptırılır. Ancak Rus saldırıları sırasında yıkılan caminin sadece minaresi sağlam kalmıştır. Yerine şimdiki Evliya Camii yapıp zamanla bugünkü şeklini almıştı.¹³²

1918 yılında türbeyi ziyaret etmiş olan devrin önlü bürokratu Fahrettin Erdoğan, “*Türk Elllerinde Hatıralarım*” adlı eserinde, o döneme mevcut olup günümüze ulaşmış başka bir kitabeden de söz eder. Yazar hatıralarında şunları kaydetmiştir:

“ İngiliz General Asser imzası ile bir tezkere aldım. Eyfel kulesinden çıkan bir ajansı da ekleyerek göndermişti... Toplanıp arkadaşlarla ajansı okumaya başladık: Rus ordusunun çekilmesinden sonra Kafkasya'da yeni teşekkül eden hükümetler, işgal ettikleri arazilerin kendilerine ait olduğuna dair, 500 yıllık eski belgelerini göstermeleri şarttır. Bunları göstermeyenlerin arazide hak iddia etmeleri yersizdir ve İtilaf Devletlerince bu iddiaları kabul edilmeyecektir. Deniliyordu.

¹³¹ Uludağ, Süleyman, “Harakani”, DİA, XVI, 515-518

¹³² Alanka, İbrahim, Ebu'l-Hasan Harakânî, Ankara, 2001, s.10

Arkadaşlar buna nasıl cevap vereceğiz diye düşünüyorlardı. Ben bunun halli meselesini üzerime aldım. O gün perşembe günü idi.

Cuma günü namazdan sonra İngiliz heyetinin, Evliya Camisi'nin olduğu yerlere gelmelerini rica etmiştim. Bende bir heyet alarak, aynı randevu saatinde dediğim yerde beklerken, Yüzbaşı Foltin de dört İngiliz subayıyla aynı yere gelmişlerdi. Çok güzel Türkçe bilen, Farel ve heyeti ile cuma namazından halk dağılırken: Ebu'l Hasan-i Harakani Hazretleri'nin Camisi'nin avlusundaki türbeye geldik... Ebu'l Hasan-i Harakani Hazretleri uzun bir sandukanın altında yatıyordu. Sandukanın üstü güzel yeşil örtülerle örtülmüştür. Müslüman geleneğine göre ben, tazimle elimi kaldırıp, Fatih'a'yı Şerif okurken onlarda şapkalarını çıkarmışlardı. Baş tarafında mermer bir kitabe vardı. Üstünde Vefat Tarihi 425 yazılı idi. Benden sordular: Bu kimdir ve bu nedir? Bende Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sindeki bu Hazrete ait verilen bilgiyi, tamamen hafızamda sakladığım için, bundan 2.000 yıl önce bu illere gelen Türkler, burasını yurt edinmişlerdir. Ebu'l Hasan-i Harakani Hazretleri Horasan'dan Özbek Türklerinden olup Horasan'ın Harikan köyünde dünyaya gelmiştir. Meşayih kiramdandır. Harakan'dan kalkarak Kars'a gelmiştir. Türk illerinin içersinde gezmiş, bundan 900 yıl önce Kars'ta vefat etmiştir ve kabrini de III. Murat, Lala Mustafa Paşa'nın başında bulunduğu bir ordu ile Kafkas seferi yaparken Kars'a uğramış ve bu camii adıyla, bu zatın şerefine yaptırmıştır...¹³³

2.5.GAZNELİ MAHMUD'UN EBU'L HASAN HAKANI'YLE GÖRÜŞMESİ

Vaktiyle sultan Mahmud, Şeyh Ebu'l Hasan Harakani'yi Ziyarete gider. Sultan Mahmud Ebu'l Hasan Harakani'nin kendisini tanıyıp tanımadığını merak eder. Ve kölesi İyaz'a söyle der:

“Kendi hil’atimi sana giydirip yalın kılıcı kölelerimin yaptıkları tarzda başımın üstünde tutacağım(seni padişah, kendimi köle kıyafetine sokacağım)” diye vaat etmiştir. Mahmud şeyhi ziyarete geldiğinde, bir elçi aracılığıyla, “Sultan senin için Gazne’den buraya geldi, sen onun için hangahtan çıkıp çadırına gel.” diye haber salmış, ayrıca elçiye, “Eğer gelmezse kendisine Hak Teala'nın “Allah'a itaat

¹³³ Erdoğan, Fahrettin, Türk Ellerinden Hatıralarım, Ankara, 1998, s.232-233; Çiftçi, Hasan, Ebu'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), Ankara, 2004, s.67

ediniz, resule ve sizden olan ulumlere de itaat ediniz.” Sözüünü okuyunuz.” demişti. Elçi haberi ulaştırınca şeyh, “beni mazur görün.” dedi.¹³⁴ O zaman elçi ayeti okudu. Şeyh, “Gidin ve Mahmud’a deyin ki: Allah’a itaat edinize öyle başmışım ki Resul’e itaat edinizde bulunmaktan dahi hicap ediyorum. Ululemr ibaresine nereden ulaşırim?” dedi. Elçi geri dönüp Mahmud’a şeyhin sözlerini nakletti. Bu sözler Mahmud’un yüreğine dokundu ve, “Haydi kalkınız, zira o bizim sandığımız kimselerden değildir.” dedi. Sonra kendi elbisesini kölesi İyaz’a verip giydirdi. Ve on tane cariyeyi de erkek kölelerin kıyafetine soktu. Kendisi de silahtar olarak İyaz’ın önüne düştü. Niyeti şeyhi imtihan etmekte.¹³⁵ Şeyhin zaviyesinin yolunu tuttu. Savmanın kapısından içeri girince selam verdi. Şeyh “Aleyküm Selam” dedi. Ama şeyh ayağa kalkmadı. Sonra yüzünü Mahmud’a çevirdi. Sultan Mahmud’un kölesi İyaz’a hiç bakmadı. Mahmud, “Sultan için ayağa kalkmadınız.? Bütün bunlar tuzak mı oluyor.?” dedi. Sonra Mahmud’un elinden tutup, “Maden seni öne geçirmişlersöyle öne gel.” bakalım dedi. Mahmud, “Bana söz söyle, öğüt ver,” dedi. Şeyh, “Şu namahremleri dışarı gönder.” dedi. Bunun üzerine Mahmud işaret etti. Namahremlerin hepsi dışarı çıktı. Mahmud “Bana Bayezid’den bir hikaye söyle.” dedi. Şeyh “Bayezid demiştir ki; her kim beni görse alnına bedbehtlik yazısı yazılmaktan emin olur.” dedi. Muhmud “İyi, ama onun rütbesi peygamberlerinkinden daha mı büyüktür.? Ebü Cehil, Ebü Leheb ve başka bir sürü inkârcı onu gördükleri halde yine de cehennemlik olan talihsizlerden oldular.” dedi. Şeyh Mahmud’a “Edebe dikkat et, kendi vilayetinden tasarrufta bulun, zira hakikatte Mustafa’yı(s.a.v.) onun dört dostundan başkası görmemiştir. Bunun delili nedir ,bilir misin.?”¹³⁶

Bu söz Mahmud’un hoşuna gitti ve “Bana öğüt ver.” dedi. Şeyh, “ Şu dört şeye dikkat et: Günahlardan sakın, namazını cemaatle kıl, cömert ol, Allahın yarattıklarına şefkat göster.” dedi. Mahmud, “Bana dua et” dedi. Şeyh “Allah’ım iman sahibi erkek ve kadınları affet derken san dua etmiş oluyorum.” dedi. Mahmud, “özel olarak dua et.” dedi. Şeyh “Ey Mahmud; bunun mahmud (makbul) olsun.” dedi. Sonra Mahmud şeyhin önüne bir kese altın koydu. Şeyh de onun önüne arpadan yapılmış bir yufka kodu ve “Buyur ye.” dedi. Mahmud ekmeği çiğniyor, ama ekmeğin boğazından geçmiyordu. Şeyh, “Galiba boğazına durdu.” dedi. Mahmud,

¹³⁴ Attar, Feridüddin, Tezkiret'ul-evliya, çev, Süleyman Uludağ, İstanbul, 2002, s.598

¹³⁵ Attar, Tezkiret'ul-evliya, s.599

¹³⁶ Attar, Tezkiret'ul-evliya, s.599

“Evet öyle” dedi. Şeyh, “İster misin ki, bu altın kese de bizim boğazımıza dursun.? Kaldır şunu, zira biz onu üç defa boşamışızdır.” dedi. Mahmud, “mutlaka bir şey yapmalısın, (bu parayı bir yere harcamalısın)” dedi. Şeyh, “Kesinlikle olmaz.” dedi. Mahmud, “O halde senden bir hatıra ver.” dedi. Şeyh de kendisinden bir yadigar olmak üzere haki gömleğini ona verdi. Mahmud geri dönerken, “Ey şeyh! Zaviyende hoşmuş.” dedi. Şeyh, “Bunca şeylerin var! Sana buda mı gerek.?” dedi. Sonra Mahmud oradan ayrılacağı zaman şeyh ayağa kalktı. Mahmud, “İlk defa geldiğimde iltifat etmiştin, şimdi ayağa kalkıyorsun. O hal neydi bu ikram nedir.?” diye sordu¹³⁷.

Şeyh, “Önce sultanlık gururu ve imtihan için geldin, şimdi gönül kırıklığı ve dervişlik haliyle gidiyorsun ve dervişlik devletinin üzerinde ışıdamaya başladı. Daha önce sultan olduğun için kalmadım, şimdi derviş olduğun için kalkıyorum.” dedi. Sonra sultan gazaya gitmek için oradan ayrıldı, Somenat’a geldi. İçine mağlup olma korkusu düşmüştü. Birden atında inip köşeye çekildi, yüzünü toprağa koydu ve şeyhin gömleğini eline alıp, “Ya İlahi! Şu hirkanın sahibinin yüzü suyu hürmetine şu kâfirlere karşı bize zafer verirsen ganimet olarak ele geçireceğim her şeyi dervişlere vereceğim.” diye dua eder etmez kâfirlerin etrafında bir toz ve duman koptu. Karanlıkta kılıçlarını birbirlerine sallayıp birbirlerini katlettiler ve dağılıp gittiler. Böylece İslam askerleri zafer kazandı. O gece Mahmud bir rüya gördü. Şeyh diyordu ki: “Hirkamızın yüzü suyu hürmetine Hakkın dergâhında muzaffer oldun, eğer o anda isteseydin kâfirlerin tümüne İslam’ı nasip ederdin.” demiştir.¹³⁸ Ebu’l Hasan Harakani Sultan Mahmud’a kâfirleri öldürmek yerine onları İslam’a davet etmesinin onun adına daha hayırlı olacağını rüyasında söylemiştir.

Muhtemelen bu ziyaret, Sultan Mahmud’un Rey ve İsfahan gibi şehirleri ele geçirdiği 420 (1029) yılında, Kümis’te birkaç günlük ikamet’i sırasında gerçekleştirmiştir. Daha önce geçtiği gibi Ebu’l Hasan’ın ikamet yeri olan Harakan, Kümis Bölgesinde yer alıyor. Dolayısıyla hem mekân hem de tarihi olarak bu görüşmeye bir engel söz konusu değildir. Fakat bilindiği Mahmud’un meşhur Somenat seferi ve fethi 416-417(1025-1026) yılları arasında gerçekleşti. Dolayısıyla menkıbenin kısmı şüpheli olduğu görülür. Yahut söz konusu görüşme anılan tarihten önce gerçekleşmiş olabilir¹³⁹.

¹³⁷ Attar, Tezkiret’ul-evliya,s.598

¹³⁸ Attar, Tezkiret’ul-evliya,s.599

¹³⁹ Çiftçi, Şeyh Ebu’l Harakani, “Hayatı ve Eserleri”, s.149

Gazneli Mahmud'la Ebu'l Hasan Harakani'ni karşılaşması başka bir kaynaktan farklı bir şekilde kaydedilmiştir. Hikâye daha öz ve mantıklı olarak Es-Sem'ani'nin El-Esnab'ında şöyle anlatılmıştır.

Sultan Mahmud Şeyh Harakani'ye gitti ve aralarında tuhaf olaylar geçti; Mahmud mescitte yanına gitmek istediğinde şeyhin onun Mahmud olduğunu bilip bilmediğini denemek için, bir yakınını öne sürdü. Şeyh Ebü'l Hasan onu görünce Farsça seslendi: *“Ey Mahmud, öne geç, çünkü Allah seni önde tutmuştur.”* Sonra Mahmud onun Karşısına oturunca, Şeyh ona vaaz ve nasihatte bulundu: mescidin kapısında Şeyhe bakıp duran siyah (Hintli bir köle vardı; Şeyh köleye: *“Ey köle, gel, deyincede geldi.”* dedi: *“Ey Mahmud bu köleyi yakından tanıyor musun?”* *“Hayır.”* dedi. Sonra dedi: *“Senin askerlerin içinde bu siyahînin benzeri kaç kişi vardır?”* *“Herhalde sayıları on binlere varır.”* dedi. Bunun üzerine dedi: *“Onlar arasında Allah, sadece bunun kalbine bakmıştır.”* Bu nedenle Mahmud kalktı ve onu kucakladı ve: *“Benle o kardeş olduk.”* dedikten sonra ona, içinde altın bulunan bir kese takdim etti. Şeyh almadı. Bunun üzerine Mahmud: *“Arkadaşlarına dağıt.”* dedi.

Buna karşılık şeyh dedi: *“Biz, askerlerimize ve arkadaşlarımıza tayinlerine vermişiz; sen bunu askerlerine ver.”* dedi.¹⁴⁰

Gazneli Mahmud'un Harakani'yi ziyareti Nuru'l-ülûmda şöyle anlatılmaktadır:

"Mahmud Sebuktigin Harakan köyü yakınana vardı. Bir adamını göndererek, 'Gazne sultanı senin ziyaretine gelmiş, sen de tekkeden dışarı çık (karşıla).demesini, eğer tereddüt ederse, 'Allah'a itaat ediniz, Peygamber'e itaat ediniz ve sizden olan emir sahiplerine de.' (kurân,4/59) ayetini okumasını söyledi. Şeyh, 'Mahmud'a dedi: Ebü'l-Hasan ' Allah'a itaat edin' fermanıyla öyle meşguldür ki, seninle ilgilenecek hali yoktur' dedi. Bu söz Mahmud'u etkiledi; kalktı, kapıya kadar geldi; kapıyı açmadı. Mahmud emretti cariyelerin elbiselerini köleler e giydirdiler, sultanlık elbiselerini de Ayas'a giydirdi ve Ayas'ın yerine kendisi silah kuşandı. Huzuruna vardıklarında şeyh, Mahmud'un elini tuttu ve dedi: 'Allah seni önde tutmuş, neden geride duruyorsun?' Mahmud: 'Bana bir öğüt ver!' dedi."

¹⁴⁰Çiftçi, Şeyh Ebu'l Harakani, "Hayatı ve Eserleri", s.150

"Şeyh: Kadınların erkeklere benzemesi, kulluğa uymaz; Allah'ın öfkesinden Allah'a sığınırım!" dedi. Mahmud: 'Bana bir vasiyette bulun!' dedi. 'Ey Mahmud, dört şeye dikkat et: takva, cemaatle namaz, cömertlik ve halka şefkat et', dedi."¹⁴¹

" O vakit Mahmud dedi: 'Bana dua et!' Şeyh: Kendim beş vakit namazda sana dua ediyorum', dedi. 'Nasıl dua ediyorsun?' diye sordu."

"Derim: Allah'ım, mümin erkekler ve mümin kadınları bağışla! Diye cevap verdi. 'Özel dua istiyorum ', dedi. 'Ey Mahmud, akıbetin Mahmud olsun!' dedi. Mahmud bir kese altın Şeyh'in önüne koydu. Şeyh emretti bir arpa ekmek getirdiler ve bir abkame; ondan bir lokma Mahmud'a verdi: sertlikten dolayı boğazında kaldı. 'Ey Mahmud, sen arpa bir ekmeği abkame ile yemedin ve yiyemezsin; ben de bu mallar gibisini yememişim yiyemem; bu gün arpa ekmeği senin boğazında kaldığı gibi, kıyamette de senin altınların benim boğazımda kalır; al (onları); çünkü ben bunları dönüşü imkânsız talakla boşadım; geri dönüş yapamam',dedi."¹⁴²

"Mahmud: Ya bizden bir şey kabul et yahut bize kendinden bir hatıra ver', dedi. Şeyh gömleğini Mahmud'a verdi; Mahmud Somenat savaşına gitti; düşmanı tam hazırlıklı görünce adak adadı: 'Eğer zafer benim olursa, ganimet olarak ne elime geçerse, sadaka olarak veririm', dedi. Tesadüfen İslam ordusu bozguna uğradı, ordunun kalbine kadar hamle yaptılar; hemen yüzünü yere koyarak şöyle dedi: 'Senin aziz ettiğin o zatın hırkasının hürmeti için, İslam ordusunu zaferle üstün kıl!' Düşman ordusu üzerinde hemen bir şimşek, bir yıldırım bir karanlık ortaya çıktı; o kafirler birbirlerine kılıç çektiler, birbirlerini öldürdüler; tamamen dağıldılar, İslam ordusu zafer elde etti; Mahmud bütün şehirlerde kaleler aldı, çok ganimet elde edildi. O gece Mahmud Şeyhi rüyasında gördü; 'Ey Mahmud, hırkamızı aracı yapınca, neden bütün Hint ile Rum'u istemedin?' diyordu."¹⁴³

Türk sultanlarından Gazneli Mahmud Ebü'l Hasan Harakani'yi ziyarete gitmesi ondan kendisine dua etmesini istemesi Harakani'nin ne kadar sevilen ve sayılan bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır. Devrin en büyük sultanlarından olan Gazneli Mahmud ondan kendisine dua etmesini isteyecek kadar Ebu'l Hasan Harakani'ye itimat etmektedir. Kendisini Allah yoluna adanmış olan Hasan Harakani

¹⁴¹ Çiftçi, Şeyh Ebu'l Harakani, "Hayatı ve Eserleri", s.151

¹⁴² Çiftçi, Şeyh Ebu'l Harakani, "Hayatı ve Eserleri", s.152

¹⁴³ Çiftçi, Şeyh Ebu'l Harakani, "Hayatı ve Eserleri", s.149

kendisini dünya işlerinden çok İslam'ı yama ve İslam'ı öğretmek için çalışmıştır. Gazneli Mahmud, Hasan Harakani'yi bunun için ziyarete gitmiş ve hayırlı dualarını almıştır. Hasan Harakani'yi test etmek istemiş ancak o bunu anlayarak Gazneli Mahmud'un planı ters tepmiştir.

2.6. HASAN HAKAKANI'NİN ESERLERİ

Ebu'l Hasan Harakani'nin tarihi kişiliğini eserleri ve sözlerinde de görmekteyiz. Eserlerinin bazıları bugün günümüze kadar gelmiştir. Aradan XI. yüzyıl geçmesine rağmen eseri bozulmadan bugün bulunmaktadır.

Harakani'nin vaaz ve nasihatlerini, bazı sözlerini, münacat ve menkıbelerini ihtiva eden ve tek nüshası British Müseum'da bulunan "*Nuru'l-Ulum*" isminde önemli bir eseri vardır. Ayrıca Ebu'l Hasan Harakani'nin "*Beşaretname*" ve "*Esraru's Sülük*" adında iki eserinden de bahsedilmektedir. Kamusu'l-Kütüp isimli eserde Ebu'l Hasan Harakani'nin "*Esraru's-Sülük*" isimli esrinin Selahi Balıkesiri tarafından tercüme edildiği içeriğinin de Ebu'l Hasan Harakani'nin sırlarıyla ilgili olduğu bilgisi yer almaktadır. Ayrıca Ebu'l Hasan Harakani'ye Hidayetname, Fakrname, ve Nuru'l Ulum gibi birtakım eserlerde nispet edilmektedir.¹⁴⁴

Harakani ile ilgili birçok eserde sözlerinin, manzumelerinin, şathiyelerinin yer aldığı bunlarla ilgili geniş şekilde yorumların yapıldığını gördük. Örneğin; Attar'ın "*Tezkiretül-Evliya*" adlı eserinde Ebu'l Hasan Harakani'nin hayatı ve sözlerini aktarmaktadır. Anlatımlarında şiirsel bir ifade vardır. İçerisinde Ebu'l Hasan Harakani'nin başından geçen bazı olaylara da yer verilmektedir.¹⁴⁵

Harakani'nin bazı sözleri başka kaynaklarda da yer almaktadır. Örneğin Harakani'ye atfedilen birkaç dörtlüğün de Necmeddin-i Daye'nin eserlerinde yer aldığı bilgisi kaynaklara geçmektedir. Muhammed Ali Müderris "*Reyhane'tü'l Edep*" adlı eserinde, şariat-tarikat-hakikat usullerini ve tasavvuf esaslarını anlatan birtakım eserlerin Ebu'l Hasan Harakani'ye nispet edildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca Ebu'l Hasan Harakani'ye ait olduğu söylenen iki kısa risale Pakistan'da gün ışığına çıkmıştır. Görüldüğü gibi Harakani'nin üzerinde çalışıp araştırıldıkça hayatı ve eserleri hakkında şu anda bilgi bulamadığımız birçok konu aydınlanacak ve bunun

¹⁴⁴ Can, Ayfer, Hasan Harakani'nin Hayatı ve Eserleri, Harakani Sempozyumu, Kars, 2012

¹⁴⁵ Can, Ayfer, Hasan Harakani'nin Hayatı ve Eserleri, Harakani Sempozyumu, Kars, 2012

sonucunda da bizler zamanla onun hakkında daha detaylı bilgiler bulabileceğimizi umuyoruz.¹⁴⁶

Nuru'l-Ulum hakkında genel bilgi verecek olursak bu eser, H.IV. asrın sonlarında ve H.V. asrın başlarında yaşamış olan Şeyh Ebu'l-Hasan Harakani'nin, irfanı açıklamalarını içeren eseridir. Bu yazma, tek nüsha halinde Britanya Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Bu eseri ilk olarak 1914 yılında Prof.Dr. Reynold Alleyne Nicholson "*The Mystis of Islam*" isimli eserinde çok küçük bir bölümünü tercüme ederek kitabın V. bölümü olan "*Veliler ve Kerametleri*" bölümünde yayınlanmıştır. Yine Rus Tarihçisi Vasiliy Vladimiroviç Berthels'de bu eseri, 1929 yılında Tahran'da Abdurrefi Hakikat "*Nuru'l-Ulum-i Şeyh Ebu'l Hasan Harakani*" adı altında Farsça olarak yayınlamıştır. British Museum'daki nüsha esas alınarak hazırlanan ve 1949'da Abdurrefi Hakikat tarafından yayınlanan Farsça yayından hareketle, 1997 yılında Şenol Kantarcı da Nuru'l Ulum'u Türkçeye çevirerek ilim aleminin istifadesine sunmuştur.¹⁴⁷

---

¹⁴⁶ Can, Ayfer, Hasan Harakani'nin Hayatı ve Eserleri, Harakani Sempozyumu, Kars, 2012

¹⁴⁷ Can, Ayfer, Hasan Harakani'nin Hayatı ve Eserleri, Harakani Sempozyumu, Kars, 2012

SONUÇ

Anadolu'nun fethi sonuçları itibariyle Türk tarihinin en önemli olaylarının başında gelir. Bu fetih ile Batı Türklüğü yeni ve ebedi bir vatana kavuşmuş ve bu vatan toprakları üzerinde sırasıyla kurulacak olan Anadolu Selçuklu, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devletidir. Türkler Anadolu'ya IV. yüzyıldan başlayarak kitleler halinde göçmeye başladılar. Bu göçler XI. yüzyıla kadar sürecek akınlarda bulunmuşlardı. Ancak, 1071 Malazgirt Savaşı'na kadar devam edecek bu akınlar fetih amacı ön planda tutulmayan akınlar keşif hareketleri olarak nitelendirilebilir. Büyük Selçuklu dönemindeki Oğuz-Türkmen akınlarıyla birlikte Anadolu'nun Türkleşmesine zemin hazırlamıştır. Kafkaslarda ve Anadolu'nun doğusunda toplanan Türkler yavaş yavaş Anadolu'nun iç kesimlerine doğru ilerlemişlerdir. Anadolu'ya ilk Türk akınları Batı (Avrupa) Hunları döneminde gerçekleşmiştir. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra, Bizans'ın hâkimiyetinde kalan Anadolu'ya, Kafkasları aşarak ulaşan Anadolu'da birçok yeri ele geçirmişlerdir. Ele geçirilen bu yerlerden yüklü miktarda ganimet elde etmişlerdir.

İslami dönemde ise ilk Müslüman-Türk komutanların akınları ise Emeviler ve Abbasilerin hizmetine giren Müslüman-Türk komutanların mücadelesi, Anadolu'ya yapılan akınların diğer bir devresini oluşturur. Özellikle Abbasiler zamanında Bizans'la yapılan gazalarda Türk komutanları önemli rol oynamışlardır. Tarsus-Malatya-Erzurum hattı boyunca gerçekleşen mücadelede sınır bölgelerine yerleştirilen Türkler, Batı Anadolu'ya kadar uzanan akınlara katılmışlardır.

Oğuz Selçuklu akınlarında ise daha önce yapılan Anadolu seferleri yurt kılmak amacından uzak, sadece askeri harekâtlar şeklinde gerçekleşmiştir. Selçuklu devrinde başlayan akınlar ise planlı ve yurt kurmaya yöneliktir. Bu zor şartlar sebebiyle Selçuklular devrinde başlayan akınlar ise planlı yurt kurmaya yöneliktir. Bu zor şartlar sebebiyle Selçuklular yeni bir yurt arama mecburiyetinde kalmışlar ve bu maksatla batıya keşif hareketlerinde bulunmuşlardır.

Çağrı Bey Anadolu'ya seferi ise zor durumdan kurtulmak için Anadolu'ya bir keşif hareketi düzenledi. Anadolu'nun coğrafi ve ikliminden etkilenen Türkler artık buraya yerleşme kararı aldı. Artık Türk tarihi açısından bir dönüm noktası haline geldi. Türkler orta asyadan sonra kendilerine yurt edinmek için çok uygun bir yer

bulmuşlardı. Artık Anadolu'ya akınlar hız kesmeden devam edecekti. Türkler kendilerine Anadolu'yu yurt edinmek için kitleler halinde buraya yöneldi. Kafkaslardan Doğu Anadolu'ya girdiler. Daha sonra Anadolu'nun iç kesimlerine doğru yavaş yavaş ilerlediler. Türkler buralarda Bizans'ın hâkimiyeti oldukça zayıf olduğunu fark ettiler. Bu durum Türklerin Anadolu'daki hâkimiyet alanının kısa sürede genişlemesine neden oldu. Bu genişleme Türk gruplarının daha da fazla bir şekilde Anadolu'ya göçüne meydan sağladı. Bizans bu durumu önlemeye çalışsa da savaşçı bir toplum olan Türkler karşısında başarılı olamadı. Ne denediyse Türklerin ilerleyişine engel olamadı. Bu durum Miryokefelon savaşına kadar devam etti. Bu savaş da kaybettikten sonra Türkleri Anadolu'dan atamayacağını anladıktan sonra elinde kalan toprakları korumaya çalıştı.

Anadolu'nun Türkleşmesine katkı sağlayan birçok önemli şahsiyet bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri alperenler olarak da bilinen dervişleridir. Anadolu'ya gelen ilk Türklerden olan dervişler Anadolu halkı tarafından kısa zamanda sevilmiş, halk tarafından büyük saygı görmüşlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamiyet'in yayılmasına da büyük katkıda bulunmuşlardır.

Anadolu'nun fethi sırasındaki en önemli adımı atan alperenler ve dervişler Anadolu'nun çeşitli yerlerine yayılmışlardır. Bunlardan biriside Anadolu'ya ilk gelen Türklerden olan ve Kars'a yerleşen Ebu'l Hasan Harakani'dir. Ebul Hasan Harakani Hazretleri de Anadolu'nun Türk-İslam yurdu haline gelmesinin önünü açan ilk insanların başında gelir. Kars'ın fethi sırasında şehit düşmüş olan Hasan Harakani bu bölgedeki insanların büyük sevgi ve saygısını kazanmıştır.

Ebu'l Hasan Harakani'nin mezarı bir tesadüf üzere bulunmuş, Kars'taki şimdiki Kaleiçi Mahallesi'nde adına bir türbe yaptırılmıştır. Hasan Harakani adına daha sonra türbesinin yanı başına bir cami yapılmıştır.

EBU'L HASAN HAKANİ'NİN SÖZLERİ

“Fütüvvet ehli cennete giden yolda değil, Allah'a (C.C) giden yoldadırlar.”

“Hiçbir şey bilmediğini anlayıncaya kadar herkes bildiğiyle övünür. Hiçbir şey bilmediğini anlayınca bilgisinden utanır. İşte o zaman marifeti kemale erer.”

“Dünya peşinde koştuğun sürece dünya senin padişahındır, Ondan yüz çevirince sen sultan olursun.”

“Kalplerin en aydını, içinde halkın yer almadığı kalptir; amellerin en iyisi, içinde mahluk düşüncesinin(riya) olmadığı ameldir ve nimetlerin en helali kendi emeğinle olanıdır ve arkadaşların en iyisi yaşamı Hak ile olandır.”

“Hak için yaptığın her şey ihlas, halk görsün diye yaptığın her şey riya.”

“İmandan sonra Allah kuluna temiz yürek ve doğru dilden daha

büyük hiçbir şey ihsan etmemiştir.’’

“Namaz ve oruç önemlidir, ama gönülden kibri, haseti ve hırsı çıkarmak daha önemlidir.”

“En iyi şey içinde kötülük olmayan kalptir.

*“Allah görüyor diye yaptıklarının hepsi ihlas,
halk görüyor diye yaptıklarının hepsi riya’dır.”*

“Kendini bilen alimdir, ilmiyle amel olan değil.”

*“İnsanlar üç zümredir: Biri incitmediğin halde incitir,
diğeri incitsen incitir. Üçüncüsü incitsende incitmez.”*

“İki kişinin dinde çıkardıkları fitneyi şeytan bile çıkaramaz:

Dünya hırsına sahip alim ve ilimden yoksun sufi.”

“Varlıklara karşı merhameti olmayan kişi Allah sevgisini kalbinde taşıyamaz.”

KAYNAKÇA

Alanka İbrahim, Ebu'l-Hasan Harakânî, Ankara, 2001

Akpınar Turgut, Türk Tarihinde İslamiyet, İstanbul, 1999

Arnold, T.W., İntişâr-ı İslam Tarihi, Ankara, 1971

Attar Feridüddin, Tezkiretü'l Evliya, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, 2002

Bayram, Mikail, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu, Konya, 1991, s.130-131;

Can, Ayfer, Hasan Harakani'nin Hayatı ve Eserleri, Harakani Sempozyumu, Kars, 2012

C.E. Bosworth, İslam Devletleri Tarihi, (Tercüme: E.Mençil-M.İpşirli), İstanbul, 1980

Claude Cahen, Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler, çev. Yıldız Moran, İstanbul, 1979

Ceneviz, Tarık, "Anadolu'ya gelen İlk Evliya Alperenlerinden Ebu'l Hasan Harakani'den Mevlana'ya Giden Yol" Gazi Kars Şehrengizi Bildirileri, 29-31 Ekim 2011, Ankara 2011

Çetin Osman, "İskanlarla Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", Türkler Ans. 6, s. 268-282

Çetin Osman, Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı, İstanbul, 1981

Çiftçi Hasan, Ebü'l Hasan Harakani (Hayatı ve Eserleri), Ankara, 2004

Çiftçi, Hasan, "Ebu'l Hasan Harakani'nin Eski Kaynaklarda Bazı Dağınık Sözleri ve İlgili Yorumları", Gazi Kars Şehrengizi Bildirileri Kitabı, Ankara, 2011

Demir Mustafa, "Türkiye Selçuklularında Yerleşim Yapısı", Türkler Ans.6, Ankara, 2002, s.232-234

Erdoğan Fahrettin, Türk Elllerinden Hatıralarım, Ankara, 1998

Evliya Çelebi Seyahatname, Orijinal Eser, Nşr. Hacı Mahmud Efendi, İstanbul, 1314, c.II

Günay Ünver-Güngör Harun, Türklerin Dini Tarihi, İstanbul, 2003

Güngör, Erol, İslam Tasavvufunun Meseleleri, İstanbul, 2008

Uygur, Türker, Büyük Selçuklular Döneminde Horasan'da Fikri Hayat, Harran Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2011

H. A. R. Gibb, Orta Asya'da Arap Fetihleri, çev. Hasan Kurt, Ankara, 2005

Heyet, "Sufilik", Dinler Tarihi Ansiklopedisi, C. 4- Konularına Göre Kur'an ve İslam Filozofları, İstanbul, 1999

Kafesoğlu İbrahim, "Selçuklu Tarihinin Meseleleri", Belleten XIX, s.463-489

Kafesoğlu İbrahim, Türk Milli Kültürü, İstanbul, 1983

Kafesoğlu İbrahim, "Malazgirt Muharebesi", İA. VI.,2002, s.242

Kantarcı Şenol, Nuru'l Ulum Hakkında, Ankara, 2001

Kitapçı Zekeriya, Türkler Nasıl Müslüman Oldu?, Konya, 2009

Kitapçı Zekeriya, Türkistan'ın Müslüman Araplar Tarafından Fethi, Konya, 2005

Kitapçı Zekeriya, Yeni İslam Tarihi ve Türkistan, İstanbul, 1991

K. Köse, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü, Cumhuriyet Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi VII, Sivas, 2003, s.249-279

Kocatürk, Sadettin, "Fütüvvet ve Ahilik", XX. Ahilik Bayramı Kongresi Tebliğleri, Kırşehir, 1984, s.17

Kopruman K.Yaşar, Mısır Memlukları Tarihi, Ankara, 1989

Köymen, M. Altay, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, C.I, Ankara, 1992

Köymen M.Altay, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ankara, 2004,

- Kurt Hasan, İslamlaşma Süreci, Ankara,1998,
- Merçil Erdoğan, Büyük Selçuklu Devleti, Ankara, 1993
- Merçil Erdoğan, Müslüman Türk Devletleri Tarihi, Ankara,1993
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Fütüvvet”’,TDDVİA, XIII, İstanbul, 1996, s.261
- Özkaya İbrahim-Alin Kemal, Anadolu’da Türk İslam Güneşinin Doğuşu ve Yükselişinde Harakani’den Sultan Divani’ye Nur Damlaları, İzmir, 2012
- Özkaya Nejdet, "Türkler Neden Müslüman Oldular?", Türkler ve İslamiyet, Adana , 1996, s.26-29
- Öztuna, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, C.I, İstanbul, 1969
- Pamukcu Ekrem, Bağdat'ta İlk Türkler, Ankara,1991
- Sevim, Ali, Anadolu'nun Fethi, Ankara, 1990, s.96
- Sühreverdi, Tasavvufun Esasları, çev: Kamil, Yıldız-Gündüz, İrfan, İstanbul, 1990
- Sümer Faruk, "Oğuzlar", İslam Ans. IX, İstanbul, 1992, s.380-382
- Turan Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, İstanbul, 1993
- Turan Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1987
- Turan Osman, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, İstanbul, 1996
- Turan Osman, "Türkler ve İslamiyet", Türkler Ansiklopedisi IV, s.290-304
- Tuysuz, Cem, ‘‘Bir Civanmerd Ebü’l-Hasan El-Harakani ve ‘‘Risale Der Tarrik-i Edhemiyye ve Külâh-ı Çar Terk‘‘ adlı Risalesi‘‘ I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, Kırşehir, 2004, s.931-938
- Uludağ Süleyman, “Harakani”, DİA, XVI, 515-518
- Umar Bilge, Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi, 1998
- Ülken, H. Ziya, “Anadolu’da Dini Ruhani Müşahedeleri’’, Mihrab Mecmuası, sayı:13-14, İstanbul, 1924, s.7

V.V.Barthold, Orta Asya Türk Tarihi, haz. Hüseyin Dağ, Ankara, 2004

Yavuz Sertaç, www.birdeburdandinleyin.com Erişim 12 Nisan2013

Yazıcı Nesimi, İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi, Ankara, 2012

Yılmaz, H. Kamil, Altın Silsile, İstanbul, 1994

Yılmaz, Hasan Kamil, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1994

Yılmaz, H. Kamil, “Ebu’l Hasan Harakani ve Tasavvuf”, Gazi Kars Şehrengizi Bildiriler Kitabı, Ankara, 2011, s. 137

Yıldız H. Dursun, İslamiyet ve Türkler, İstanbul, 1980

Yinanç, M. Halil, Anadolu’nun Fethi, İstanbul, 1944

Yiğit, İsmail, “Ribat”, DİA, c.XXXV, s.136-137

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet Yavaşca, 24 Ocak 1987 yılında Uşak'ın Eşme ilçesine bağlı Karabacaklı Köyünde dünyaya geldi. 1994 yılında Karabacaklı Köyü İlköğretim okulunda öğrenimine başladı. 1999 yılında Saraycık İlköğretim Okulu'nda orta okulunu okudu. 2002 yılında Eşme Şehit Adem Çiftçi Çok Programlı Lisesi'nde eğitimini tamamladı. 2007 yılında Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü kazandı. 2011 yılında buradan mezun oldu. Aynı yıl Tarih bölümü Ortaçağ alanında Yüksek Lisans Eğitimine başladı.